

LESONA MALAGASY

Kilasy faharoa (2nd)

« Ny fianarana no lova tsara indrindra »
« Ny fianarana no lova tsara indrindra »

Lesona nadikan'i : Mr SAHAZANIRINA

Laharana : 033 08 186 31 / 034 40 942 72

AOGOSITRA 2020

FIZAHAN-TAKILA :

NY LITERATORA MALAGASY.....	2
NY LITERATORA.....	3
NY LITERATORA AM-BAVA.....	10
NY LITERATORA AN-TSORATRA.....	24
NY VANIM-POTOANA : 1820 – 1896, Ny literatoria « Kristianina ».....	32
NY VANIM-POTOANA : 1896 – 1915, Ny literatoria « Fakan-tahaka »	35
NY VANIM-POTOANA : 1915 – 1922, Ny literatoria « Fahanginana ».....	37
NY VANIM-POTOANA : 1922 – 1930, Ny literatoria « Fiforetana anaty ».....	38
NY MPANORATRA SY NY ASA SORANY.....	40
RADO.....	40
ANDRY ANDRAINA.....	42
NY FANADIHADIANA LAHATSORATRA.....	43
RIBA MALAGASY.....	47
NY FANDROSOANA.....	48
NY FAHAFAHANA.....	50

NY LITERATIORA MALAGASY

NY LITERATORA

Ny Ntaolo malagasy dia efa nanana fomba maro nampiasainy ho fanehoan-kevitra, hamboarahany fihetsaham-po na aingam-panahy hifanakalozan-kevitra. Anisan'izany fomba izany ny literatioa izay tsy azo faritana amin'ny teny tokana na fehezanteny vitsivitsy.

Fa inona marina ary moa ny literatoria ?

I. Famaritana :

1. Ara-piforonan-teny :

Teny vahiny nohagasina ny hoe « literatoria », avy amin'ny teny Frantsay hoe « Littérature ». Io teny frantsay io indray dia mbola nindramina avy amin'ny teny latina hoe : « Literae », izay nihavian'ny teny Frantsay hoe « lettre » izay midika hoe « **soratra** ».

2. Ara-kevitra :

- Ny literatoria dia fanehoan'ny olona amin'ny alalaln'ny teny voasoratra na tsia izay zava-mitranga ao an-tsain'ny olombelona.
- Ny literatoria dia teny natao hampitaina hevitra, fahalalana, eritreritra, hetaheta, ..., am-bava na an-tsoratra aseho amin'ny fomba kanto.
- Ny literatoria dia zava-kanto vita amin'ny teny nataon'ny mpanan-talenta hapitaina am-bava na an-tsoratra ny zava-drehetra mahakasika ny olombelona sy ny tontolo manodidina azy, ny fomba fahitany izay heveriny ho izao tontolo izao.

3. Araka ny mpanoratra :

- **Rado**, in *Rary Kanto*, 1995 tak 32 : « Ny literatoria dia teny sy soratra voaangona tao amin'ny faritra na firenena iray ary mijanona ho lova soa sy haren-tsaina ho an'izany firenena izany ».
- **Ravelojaona**, in *Gazety mpanolon-tsaina, lah 19 tamin'ny Jolay 1908* : « Ny literatoria dia avy amin'ny teny latina hoe “literae” ».
« Ny literatoria dia fandaharana am-bava na an-tsoratra ny zava-mitranga ao an-tsain'ny olombelona ».
- **Esther RANDRIAMAMONJY**, in *Rary Kanto 1995* : « Ny literatoria dia manjary fitaratra azo itarafana ny haren-tsaina amam-pahendrena izay mifandray na miara-dalana amin'ny zava-miseho eo amin'ny tantaran'ilay firenena ».
- **Charles RAVOAJANAHARY**, in *Gazety Fanasina 1969* : « Ny literatoria dia tsy inona akory fa famoahan'ny olona amin'ny alalan'ny teny voasoratra na tsia ny fihetseham-pony, ny heviny, ny maha olona ny olona, ny fifandraisan amin'ny manodidina azy ».
- **RANDZAVOLA** : « Fihetsehan-tsain'ny olombelona manoloana ny zava-boaary sy ny manodidina azy ary izao tontolo izao ny literatoria ».
- **Randja ZANAMIHOATRA**, in *Vain'afo Tononkira* : « Asan'ny saina mendrika avela ho an'ny taranaka voarakitra amin'ny soratra manara-dalàna, araka ny fitsipikan'ny teny ary aseho amin'ny fomba kanto ny literatoria ».

II. Ireo singa telo maha literatiora ny literatiora :

1. Ny mpanoratra :

a. Famaritana :

Ny mpanoratra no loharano nipoiran'ny literatiora, miankina amin'ny saina tia karokaroka ao aminy no ahafahany mandrindra ireo zava-misy sy zava-mitranga eo amin'ny fiarahamonina ho zava-kanto.

Olom-pirenena miara-miaina amin'ny mpiray tanindrazana aminy ny mpanoratra, saingy ny talenta sy aingam-panahy ao aminy no mahatonga azy hiavaka amin'ny olon-tsotra ka hahatakatra sy hahadinika ny manodidina azy ary afaka maminavina ny ho avy.

b. Famaritan'ny mpanoratra :

- **Rado**, in *Aingam-pivoarana, lah 06 tak 20* : « Tsy olon'ny nofy ny mpanoratra fa olon'ny vinany. Avy ao no isehoan'ilay hoe : maminany na mitondra ny endriky ny ho avy, na milaza ny any am-pony tsirairay avy ».
- **Nalisoa RAVALITERA**, in *Aingam-pivoarana, lah 06 tak 52* : « Ny mpanoratra dia mpamohitra ny ambany maso tsy hita. Ny mpanoratra dia mpanambara ny zava-misy ».
- **Clarisse RATSIFANDRIHAMANANA**, in *Aingam-pivoarana, lah 06 tak 32* : « Ny mpanoratra izay mpitondra hafatra ho an'izay vahoaka voageja no fihiraty ny maraina ao anatin'ny taon-jato izay tena sarotra ».
- **Charles RAVOAJANAHARY**, in *Fitaizan-tsaina, Gazety Fanasina 1969* : « Tsy nitsotsorika avy any an-danitra na nitrebona tamin'ny tany ny hai-soratra sy ny mpanoratra azy. Olombelona miara-miaina amin'ny mpiray tanindrazana aminy ny mpanoratra, taratry ny fiainana niainany no avoakany, ny ventsoentsom-pony, ny hetahetam-panahiny, izay tsy maintsy iraisany amin'ny mpiara-belona aminy no soratany na dia manana ny maha izy azy manokana aza izy ».
- **Niry Solosoa**, in *Ambioka, lah 29, oktobra 2000* : « Olona tsy tafandrimandry amin'ny olana manindry ny fiaraha-monina ny mpanoratra ».
- **Dodwi RAJAOFETRA** : « Ny poeta ry zandry dia ilay mahavangy ny efitra maizin'izao fiainan'izao, dia mivimbina avy ao ireo hevitra kanto hanairany anao ».

TONONKALO :

Iza ary ... ?

Iza àry ny mpanoratra, iza àry ny poeta ?

Moa 'lay mpiantsa horakoraka sa mpikalo manjoretra ?

Moa mpanaitra tadin-tsaina sa valiha miharoretra.

Na 'lay mpitady ny tanteraka saingy tsy afaka hetaheta ?

Fa inona àry ny mpanoratra, fa inona àry ny poeta ?

Moa mpibanjina habakabaka, sa eto an-tany no mitoetra.

Na 'lay voahasina manokana, mpitondra hafatra voapetra,

Moa ilay mpilaza tena sa ilay akon'ny rehetra ?

Iza àry ny mpanoratra ? iza àry ny poeta ?

Moa mba isan'ny vahoaka sa mpihataka tsy ho petsa ?

Moa mpirotsaka an-kolaka sa mpihoby sy mpitsetra ?
Mpitsikera fahatany sa mpandoka tsisy fetra ?
Va 'lay mpanonofy, sa zava-misy no aboraka ?
Inona àry ny poeta ? ... Inona àry ny mpanoratra ?

ILAY (RALAISAHOLIMANANA Louis Dominique)

Novambra 1985

LAHATSORATRA :

Poeta

Tsy zoviana amin'ny maro fa lon'ny aingam-panahy ny Poeta ary mampiasa ny talentany mba hamoronana sora-kanto. Araka iznay dia olon'ny famoronana izy ary izay toetra mahay mamorona izay no itoviany amin'ny Zanahary.

Manam-pahefana hampaharitra ny kanto mandrakizay ny mpanoratra. Ary hainy ny mandoko ny lanitra amin'izay itiavany azy. Hainy ny mamorona tontolo hiriariavan'ny eritreritra sy ny nofinofy, hainy ny mampisinda ny mpamaky hiala vetivety ny tontolo misy ary miaina ny tontolon'ny fanahy. Izay fahaizany manokana izay no hanasokajian'ny mpandinika azy ho izan'ireo « zava-mahagagan'ny fisiana ». Mahagaga satria toa fatra-pandinika, lalin-tsaina, hendry loatra aza ka lazain'ny olona fa somary misy kely.

Ranöe

Gazety Ambioka lah 71, 21 febroary 2005

2. Ny asa soratra :

a. Famaritana :

Ny asa soratra no fitaovana eo am-pelatanan'ny mpamaky hitarafany sy hamantarany ny aingam-panahy sy ny fihetseham-pon'ny mpanoratra. Ao anatin'ny asa soratra no handraiketan'ny mpanoratra izay rehetra vokatin'ny talenta voajanahary ao aminy. Ny asa soratra ihany koa no fitaovana maharitra azon'ny olona kirakiraina hamantarana ny kanto.

b. Famaritan'ny mpanoratra :

- **I. M. Fafah**, in *Ambioka, Faribolana SANDRATRA* : « Ny soratra no aina hamelona fanahy, hibitsika mangina ny zava-misy marina ».
- **Ranöe**, in *Ambioka, Faribolana SANDRATRA* : « Ny soratra dia retsiky ny fo, nateraka fanahy, miretsika ao an-tsaina, ka mandrafitra tontolo, tonga teny mahaliana ».
- **Jean Nalisoa RAVALITERA**, in *Ambioka, lah 29, oktobra 2000* : « Ny boky mitahiry ny sakafon-tsaina maharitra sady vata fampangatsiahina izy no vata fitehirizana ».
- **ILAY**, in *Ambioka, lah 28, septambra 2000* : « Ny teny tsy enti-mifandray fotsiny fa mitahiry zavatra koa, mirakitra tantara ».
- **Niry Solosoa**, in *Ambioka, lah 28, septambra 2000* : « Ny haisoratra manko dia mampandray anjara ny mpamaky na ny mpihaino amin'ny famoronana koa fa tsy toy ny zava-kanto manolotra ny vonona fotsiny ».

LAHATSORATRA :

Ny soratra

Ny soratra mahaliana dia izay soratra feno famoronana, feno fisainana, feno faminaniana.

Ny soratra manaitra dia izay feno fisainana, feno eritreritra, feno fikarohana, feno fitrandrahana, feno fanabeazana, feno fitaizana.

Ny soratra ilaina dia ireo soratra tahiry. Ireo soratra mampitombo hevitra ny saina, ireo soratra mitandro ny fiainam-pirenena, ireo soratra tantara, ireo soratra fambara.

Ranöe

Ambioka, lah 65, 20 Aprily 2004

3. Ny mpamaky :

a. Famaritana :

Ny mpamaky no manohina ny antson'ny mpanoratra. Izy no mandray ny hafatra ampitain'ny mpanoratra, manome lanja izany ka mahatonga ny haisoratra ho zava-kanto. Ny mpamaky dia mety hankafy na hitsikera ny asan'ny mpanoratra.

b. Famaritan'ny mpanoratra :

- **Ranöe**, in *Ambioka, lah 33, Febroary 2001* : « Ny mpamaky no sehatra ivelaran'ny mpanoratra. Izy no mamelona ny soratra amin'ny alalan'ny fanakarana ny hevitra raketiny ».
- **Randja ZANAMIHOATRA**, in *Vain'afo Tononkira* : « Na toy inona na toy inona heverina ho fiezinezin'ny talentan'ny poeta dia tapany ihany, ny talentan'ny mpamaky no manovona azy ho erany ».
- **Rado RAMAHERISON**, in *Ambioka, lah 33, Febroary 2001* : « Andry tena ilaina mampijoro ny literatiora ankoatra ny mpanoratra sy ny soratra ihany koa ny mpamaky ».
- **Jean Nalisoa RAVALITERA**, in *Ambioka, lah 33, Febroary 2001* : « Ny mpanoratra no renin'ny soratra, ny mpamaky no rainy, zaza sary ny asa soratra raha tsy eken'ny Rainy ».

LAHATSORATRA :

Ireo mpankafy literatioa

Mazàna ny mpamaky ihany no voatonona rehefa miresaka mpankafy ny literatiora ny mpandinika. Tsy azo odian-tsy hita anefa fa eo dia eo koa ny mpijery sy ny mpihaino. Tsy kanto ho azy amin'izao ny soratra na ny volana raha tsy voasedran'ny mpankafy azy : tsy maintsy mambabo ny fo amam-panahiny na mampiaiky ny sainy aman'eritreriny.

Fa na inona na inona fahaizan'ny mpamorona teny kanto sy sorakanto, na manan-tsaina toy inona aza izy ireo, tsy hisy dikany izany rehetra izany raha tsy eo ny mpankafy literatiora.

Rehefa ny mpamaky literatiora no mandà izay famoronana atolotra azy dia ho very hasina avy hatrany ny zava-bitan'ny mpanoratra sy ny mpivolàna satria hisy banga ny rafitra mitantana ny literatiora.

Ranöe

Ambioka, lah 50, 22 desambra 2002

III. Ny anjara asan'ny literatiora :

Maro ny anjara asan'ny literatiora na eo amin'ny olona tsirairay izany na eo amin'ny fiarahamonina izany na eo amin'ny firenena. Ny literatiora rehetra dia natao hifandraisana, hanabeazana, hialana voly, hanentanana.

1. Hifandraisana :

- Mampifandray ny mpanoratra sy ny mpamaky na ny mpandaha-teny sy ny mpihaino ny literatiora. Ny voalohany dia mampita hafatra, ny faharoa kosa mandray izany.
- Mampihaona ny aingam-panahy sy ny fihetseham-pon'izay namorona azy amin'ny mpamaky ny literatiora.
- Hoy **RAELISON Berckmans**, *in Asa soratra sy drafitra* : « Ny haisoratra dia tahaka ny renirano mamaky havoana sy lohasaha ka azo itarafana ny endriky ny tanàna sy ny morona nolalovany ».
- Mampifandray ny samy mpanoratra ny literatiora mba ahafahan'izy ireo mampivoatra ny talentany.
- Mampifandray ny samy mpamaky ihany koa ny literatiora ka mahatonga azy ireo haneho ny fihetseham-pony manoloana ny asa soratra iray ; mety hankafy na hitsikera.

2. Hanabeazana :

- Mampita fahalalana, manitatra ny saina ahafantatra lafin-javatra maro ny literatiora.
- Mamolavola ny toe-tsain'ny olona, mikolokolo sy mitaiza azy ny literatiora. Mandranitra saina amin'ny alalan'ny sarin-teny sy ny voambolana mifono hevitra manokana.
- Manitsy ny saina amin'ny alalan'ireo anatra sy torohevitra maro be raketiny ny literatiora.
- Hoy **Ranöe**, *in Gazety HASINA* : « Fa ny soratro sakaiza
No mamohafoha ny saina
Manentana fanahy
Hanolokolo sy hitaiza ».

3. Hialana voly :

- Manome fahafinaretana ho an'ny saina, manala sorisory hanadinoana ireo olona samihafa mianjady eo amin'ny fiainana andavanandro.
- Mamalifaly ny saina satria mahaliana ny endrika ivelany ahitana ny asa-soratra, voafantina ny voambolana ampiasaina, miavaka ny rafitra mifehy ny asa soratra.
- Manintona ny saina ny hevi-baovao ambaran'ny mpanoratra, mahasondriana ny mahatsapa fa hevitra tsotra no avohitra nefa ny fomba fanehoana azy dia kanto sy mivoatra.
- Hoy **RAVELOJAONA**, *in Gazety mpanolon-tsaina, lah 19, Jolay 1908* : « Ny kendrena amin'ny literatiora dia hahafinaritra sy hahasoa ».

4. Hanentanana :

- Mitaona ny mpiara-belona hanao ny tsara mandrakariva, mandresy lahatra ny olona handala ny soa toavina sy ny fitsipi-piarahamonina.
- Mampatsiahy ny andraikitra manandrify ny tsirairay.
- Manentana ny olona tsy hanaiky lembenana, hanohitra ny tsy rariny, hiady amin'ny tsy fahamarinana.

- Hoy **Randja ZANAMIHOATRA**, in *Vain'afo tononkira* : « Mamoha ny fientanana tsy mbola tafapoitra tanteraka ao amin'ny olona ny soratra, manetsika ny saina hanakatra ny fivelatr'izao tontolo izao ».

IV. Ny toetry ny literatiora :

1. Mampita hevitra :

- Misy hafatra ampitaina mandrakariva ao amin'ny soratra.
- Hafatra azo ampiarahina amin'ny fanatsarana ny fiainana.

2. Mifamatotra amin'ny fiainam-piaramonina :

- Tokony ahitana taratra ny fomba filazan-javatra mampiavaka ny firenena.
- Mitrandraka ny zava-misy vokarin'ny tontolo nanovozana azy.

3. Mazava tsara ny tiana ambara :

- Tokony mora raisina.
- Tsy manavaka saranga na sokajin'olona hiantefany.

4. Misalotra endrika manintona :

- Miavaka amin'ireo fampitan-kevitra hafa vita amin'ny teny.
- Misarika ny sain'ny olona handray sy handinika ary hifantoka amin'ny zava-misy.
- Mba tsy ho lefin'ny fotoana ny hafatra ampitaina.

TONONKALO :

Noho ny zanako
 Izaho no mikarama tsy mahalala sasatra
 Fa feno fitozoana entanim-pikirizana
 Dia tsy fitiavan-tena
 Sy vola be amam-bata aderadera ny ory
 Tsy izany velively no betsaka any an-tsaiko
 Fa fitsinjovana anao sombiniaiko
 Ho tonga olon-tsoa sy Malagasy vanona
 Ho saonjo mihoatra akondro handroso tsy hakijanona
 Ka izay kely misy teo am-pelatanako
 Tsy hoentiko makaiza fa hanasoa ny zanako
 Dia ny hisondrotany
 Ary ny hiavotany
 Hihoatra sy handingana izay mba kely vitako
 Hisongona izay hitako
 Ho tonga olomanga ho sangam-pirenena
 Tia tanindrazana feno fahendrena
 Any aoriana any...
 Koa rehefa tonga izany
 Ity tanintsika ity ho fararanon'olona

Vonona sy hendry no kanto famololona
Dia tonga maivana amiko ny miari-tory
Ny hasasarako aza tsy reko kely akory
Koa hagagana ve izay kely mba hananako
Raha lany manontolo mba hahasoa ny Zanako

Rado

Zo, tak 197, 02 Jolay 1983

NY LITERATORA AM-BAVA

Fahiny, fony mbola tsy tafiditra teto amintsika ny soratra dia am-bava avokoa ny fomba nentina hanehoan-kevitra na nilazana ny fihetseham-po ho an'ny taranaka nifandimby. Noho izany, dia am-bava ihany koa no nampitana ny literatoria teo anivon'ny fiarahamonina.

I. FAMARITANA :

Ny literatoria am-bava dia ireo lahateny na lahabolana nampiasain'ny Ntaolo mba nanehoany ny heviny, ny fihetseham-pony, ... talohan'ny nahatongavan'ny soratra.

Ny literatoria am-bava dia literatoria tononina fotsiny, tanisaina fotsiny, andraisan'ny feo sy ny fomba fanonona anjara betsaka. Miampitapita tamin'ny alalan'ny lovan-tsofina ny fomba fitantarana indrindra fa ny soatovain'ny fiarahamonina sy ny literatoria.

II. NY KARAZANY :

Misy karazany roa ny literatoria am-bava :

- Ny lahabolana
- Ny lahateny

A. Ny lahabolana :

1. Vontoatiny :

Ireo hevitra miverimberina matetika mitahiry ny filôzôfian'ny Ntaolo, ny foto-pahendreny, ny fomba fisainany, ... no vontoatin'ny lahabolana amin'ny ankapobeny.

Ohatra : ny finoan'ny Malagasy ny fisian'Andriananahary.

Hita taratra tamin'ny lahabolana ihany koa ny foto-pisainana sy ny foto-pinoana Malagasy toy ny marina sy ny rariny ary ny hitsiny, ny vintana sy ny anjara, ny lahatra sy tendry ; ary ny tsiny sy ny tody.

Voaraikitra tao amin'ny lahabolana ihany koa ny fomba amam-panaon'ny Malagasy taloha ka tsy iainana intsony ankehitriny.

Ohatra : ny fanohafan-jaza, ny fampinomana.

2. Ny anjara toerany :

Ny lahabolana no nentin'ny Ntaolo nanabeazana ny taranaka, izany hoe natao solon'ny sekoly ka nantsoina hoe « **fanabeazana amorom-patana** ». Ny zavatra nokendrena tamin'izany dia ny fanabeazana ara-pitondran-tena, ny fanondroana azy ireo ny fitsipi-piarahamonina.

3. Ny karazany :

Misy karazany roa ny lahabolana :

- Ny lahabolana tsotra.
- Ny lahabolana mirindra.

a. Ny lahabolana tsotra :

Ireto avy ny lahabolana tafiditra ho isan'ny lahabolana tsotra :

- Vavaka sy firariana.
- Ny ohabolana.
- Ny angano.
- Ny arira.
- Ny ankamantatra.
- Ny fampinomana.
- Ny ankifidy.

i. Ny vavaka sy firariana :

Ny vavaka dia fangataham-pitahiana fanaon'ny Ntaolo tamin'Andriamanitra Andriananahary sy ny razana. Ny vavaka dia natao tamin'ireo vanim-potoana lehibe nanamarika manokana ny fiainan'ny zanak'olombelona : fahaterahana, fahazazana, fahatanorana, fahanterana, fahafatesana.

Ny vavaka ihany koa dia fanaon'ireo sokajin'olona sasantsasany teo amin'ny fiarahamonina toy ny vavaky ny mpihady volamena, ny vavaky ny mpianakavy, ...

Ny vavaka dia nentina namantarana ny finoana nananan'ny Ntaolo, nentina ihany koa nihavana tamin'Andriamanitra Andriananahary ary nanomezana hasina ny razana sy ny sampy.

Ohatra :

E ! Andriamanitra ; E ! Andriananahary ; E ! Ray razana eny tontolo eny ! Tonga eto izahay mianakavy mandady tongotra aman-tanana, mitady tanan-droa, mangataka ny soa, mangataka ny tsara ; ka tahio andro, tahio alina, mba tsy hisy ambaka, tsy hisy tongilana, ho tratra antitra, hiara-hiroandroana sy hiara-miriaria amin'itony tany onenanay itony, ary tsy mba ho ratsy olona anie, fa ho tsara mpilaza.

Nanangona : W. E. COUSINS
In Fomba Malagasy

ii. Ny ohabolana :

Ny ohabolana dia teny an'ohatra nentina ilazana hevitra iray, fehezanten'ny tsara rafitra ahitana sarin-teny sy voambolana manintona ny saina aman'eritreritra.

Ny mety ho hita ao amin'ny ohabolana :

➤ **ANATRA**

« Aza mitsipa-doha laka-nitana ».

« Ny ana-dRay aman-dReny toy ny tsipak'ombalahy raha mahavao mahafaty, raha tsy mahavao maha fanina ».

➤ **FANOVARANA**

« Aleo very tsikalakalam-bola toy izay very tsikalakalam-pihavanana ».

« Ny olona toy ny omby indray mandry tsy indray mifoha ».

➤ **NY MARINA TSY AZO LAVINA**

« Tondro tokana tsy mahazo hao ».

« Hazo tokana tsy mba ala ».

« Izay akaiky vilany fneo arina ».

➤ **FANENTANANA**

« Tao-trano tsy efan'irery ».

« Tsy misy mafy tsy laitrany zoto ».

« Sambo-balala main'andro raha tsy azoko anio, azoko ampitso ».

NY ANJARA ASANY :

- **Hanehoan-kevitra** : raha misy hevitra tiana ho ampitaina amin'ny mpiara-belona dia ny ohabolana no tsara indrindra.

Ohatra : « Ny zaza tiana tsy hitsitsiana rotsa-kazo ». (*Famaizana*)

- **Handresen-dahatra.**

Ohatra : « Ny nenina tsy ao aloha hananatra fa aoa aoriana handatra ».

« Raha zaza tsy tia Ray aman-dRen'ny miteraha mba hahita ». (*Fananarana*)

- **Hanantitraterana :**

Ohatra : « Asa vadi-drano tsy vita raha tsy ifanakonana ».

« Ny firaisan-kina no hery ». (*Fiaraha-mientana*)

- **Andravahana lahateny na kabary :**

Ohatra : « Fitia mifamaly mahatsara fihavanana

Ny hazo voaroy ihany no hazo voangaly

Angaliko ianao raha tia ahy

Raha tsy tia ahy ianao mba tofoka aho

Ary raha manova ianao mba afoiko

Fa ny fitia mifamaly no maha tsara fihavanana

Aza boraborahina ny fihavanana

Fa ny fihavanana toy ny voara raha vakina misy vitsika ».

In Haintenin'ny Ntaolo

iii. **Ny angano :**

FAMARITANA :

Ny angano dia tantara noforonina izay mirakitra zavatra mety ho misy na tsia, mety ho marina na tsia. Ahitana toe-javatra mampitolagaga, tsy mampino, sarotra inoana.

Ny angano dia tsy maintsy miaraka amin'ny teny hoe « **hono** ».

Ny angano dia mifono fanabeazana sy fananaran, nentin'ny Ntaolo nitaizana ny ankizy mba hanana toe-tsaina matotra ka afaka hiatrika ny fiainana any aoriana.

Ny angano ihany koa dia milazalaza ny niandohana na ny fiovana teo amin'ny zava-boaary sasantsasany teto ambonin'ny tany.

NY RAFITRY NY ANGANO:

Ny anganodia ahitana mpitantara sy mpihaino ; manomboka mandrakariva amin'ny teny hoe « **Indray andro, hono, ...** »; ary mifarana amin'ny hoe « **izany, hono, ...** » na « **angano angano, arira arira ...** »

Ahitana singa mpanova na toe-javatra manova tampoka ny fizotran'ny tantara.

Amin'ny takariva eo amorom-patana no anatanterahana azy.

Ohatra :

Ifara sy Itrimobe

Niainga, hono ity i Fara ka nanihika teo amin'ny farihin'i Trimobe ; kanjo tratrany teo, ka norahonany hoe : « Laniko i Fara! Laniko i Fara! ».

Fa nivalo i Fara ka nanao hoe : « Aza dia hohanina re aho Trimobe fa ento ho vadinao! ».

Dia nentin'i Trimobe izy ka tonga vadiny ; ary nony afaka elaela dia tera-dahy izy, ka ny anarany nataon'ny vavy hoe : « Injamananolo » sady nampisalakaiky salaka mena.

Ary nony tonga avy tamin'izay nalehany i Trimobe dia nanontany hoe : « Aiza ny zanako? », fa hoy kosa i Fara : « Milalao any an-tsaha any izy », fa tsy foiny ho haniny ny zanany.

Dia lasa i Trimobe nankany an-tsaha ka nony nahita ankizy maromaro nilalao dia niantso hoe : « Iza no zanako aminareo e? » dia hoy ny ankizy taminy : « tsy misy zanakao izahay tsy akory ».

Nony afaka erinandro dia tonga indray i Trimobe haka an'i Fara sy i Injamananolo ; kanjo nony alina, raha ilay natory iny izy, dia notsindromin'i Fara ny salazam-by ka maty tery ; ka dia afaka soa aman-tsara izy mianaka.

iv. Ny arira :

Tantara kely tsy marina natao andetehana ao an-tsain'ny ankizy fisian'ny zavatra iray na ny toetoetrany. Mitovitovy amin'ny angano ihany izy saingy fohy kokoa ary ny vontootiny dia resaka tsy dia azo inoana loatra.

Ohatra : ilay vato mahagaga.

v. Ny ankamantatra :

Karazana kilalaon-tsaina hanazarana ny ankizy hikorokoroka sy hamantatra ary hanome valiny mifanaraka amin'ilay zavatra anontaniana.

Ny ankamantatra dia filazana amin'ny fomba tsy mivantana sy ankifonofono ny toetry ny zavata tina ho fantarina.

Araka ny tantara sy ny lovan-tsofina dia ny mpiarak'andro (mpiandry omby) no mifanao ankamantatra ho fanalan'andro ; taty aoriana kosa dia ny ankizy isan-tanàna no mifanano ankamantatra rehefa milalao amin'ny takarivan-diavolana.

Ny ankamantatra dia atomboka amin'ny fanontaniana hoe : « **Inona ary izany?** »

Ohatra : Inona ary izany,

- ✓ Maty aho dada, maty aho neny fa feno taim-boalavo ny kilalaon-janako.

Valiny : Garana.

- ✓ Misosamisosa ra bibilava, idikidiran-dramavokely, mihabotabota ilay zazakely.

Valiny : Voatavo.

- ✓ Varavaran-dRabe tsy midona, vahaina tsy midona hidina tsy midona.

Valiny : Maso.

- ✓ Matory mihoaka nefa mitsangan-dohalika.

Valiny : Valala.

- ✓ Teraka alohan'ny Ray aman-dReniny, ninono alohan'ny Ray aman-dReny.

Valiny : Kaina sy Abela.

- ✓ Fararano izy vao mosarena.

Valiny : rano farany ao an-tsinibe.

- ✓ Ny mpilanja indray no ambony ary ny lanjaina indray no ambany.

Valiny : fangaraka.

- ✓ Tanora banga, antitra vao boribory.
Valiny : volana.
- ✓ Tamy rabe rimorimo, mitsinjaka ravao kely loha.
Valiny : hazo sy rivotra.
- ✓ Ny mpividy tsy tia azy, ny ividianana tsy miteny, ny nahazo tsy misaotra.
Valiny : lamban-drazana.

vi. Ny ankifidy :

Ny ankifidy dia karazam-panontaniana mametraka safidy izay mifono fandrika ka mety ho tsara na ratsy ny valiny andrasana.

Ohatra :

- ✓ Alao izay ho anao, be maso anaty vero sa kely maso anaty vato ? (omby sa kary)
- ✓ Alao izay ho anao, avy any sa andeha ho any ? (avy nandevina sa andeha hamosavy)
- ✓ Alao izay ho anao, hazo kely marotsaka sa tsabaka be feno diky ? (rambom-boalavo sa rambon'omby)
- ✓ Tokotoko roa sa lavalava efatra ? (nonon'omby sa nonon'alika)

vii. Ny tafasiry :

Ny tafasiry dia lahabolana tsotra fanao any amin'ny foko betsileo sy ny bara miseho amin'ny endrika ohabolana, fanaon'ny zokiolona mba ho fandrotsirotsiana ny ankizy mitomany na mitady hatory ka sady kilalao no fanalana hamohamo.

Matetika rehefa vory lanona eo an-tokontany be ny ankizy ao an-tanàna amin'ny takarivan-diaivolana dia manao tafasiry ka ny zokiolona no tompomarika amin'ny fanatontosana izany.

b. Ny lahabolana mirindra :

FAMARITANA :

Ny lahabolanamirindra dia lahabolana miseho amin'ny endrika mirindra sy milamina toy ny tononkalo na ny tononkira ankehitriny.

KARAZANY :

Maro karazana ny lahabolana mirindra fa ireto no malaza indrindra :

- Ny sôva (tsimihety)
- Ny hainteny (merina, anivon-tany)
- Tôkatôka (Betsimisaraka)
- Ny jijy (sakalava, sihanaka)

i. Ny sôva :

Ohatra : Sôva momba ny nahazoan'ny vazaha ny tany. Vaky ny sôva momba ny nahazoan'ny vazaha ny tany.

Tsaroako ny kakabe avy tan-dafy
Mikiraro vy, miakanjo kapoaka
Bôtôno narafitry an-dohatenä
Sômotro anazy karaha pilipily
Garamaso fanarisary amim-piso
Mibekobeko an-tsambo, mivôlana anaty botry

Volan-draha avy an-dafy tsy haintsika
 Lany fanahy zaho tamin'izany
 Boky nabalabala tam-bôrobôno
 Taratasy natopy antananarivo
 « Vitsôro ny andevo » hoy ny vazaha
 « lengalenga, vandy », hoy ny hôva
 Na hiriatra ny tany, vaky ny lanitry
 Fa ny andevo tsy mety vitsôranay
 Nalefa ny savaly dimy hetsy,
 Sôridany manaraka azy roa arivo lahy
 Namakivaky ranomasiny tsy hita lany
 « Handeha zaho », hoy Ranavalomanjaka
 « Handeha aiza ianao? », hoy Ampirimistra
 « Zaho andeha an-tampon'lkongo am-bala riketa
 Tsy takatra basy lava fahanana am-bôdy
 Izy alefamihôro amin-daitry
 Silisilim-bato hôtry angaranady
 Manjava lalana amin'azy mitondra kanonta
 Mandeha herinandro mbola naka-bohitry »
 Tsy nety tana ny vazaha avy tan-dafy
 Nakatra ty sôridany ty Manjangay.
 Nandeha namantana Antananarivo
 Nitariham-bazaha kôranely
 Nangorohoro zaza amam-baiavy
 Nangitakitaka Ranavalomanjaka
 Tsy naharay saimbony hôva jiaby.
 Mandry ny tany azom-bazaha
 Fahavalo tsy misy, andevo nalana
 Mafaoka tatô ny garamaso
 Falako ny sôva momba ny nahazoan'ny vazaha ny tany.

HEVI-TENY :

Kakabe : biby	Bôtono : bokotra	Sômotro : volom-bava
Karaha : sahala	Pilipily : pilokely	lany fanahy : very hevitra
Nabalabala : nalefa	Bôrobôno : île Bourbon	Savaly : soavaly
Sôridany : miaramila	Ampirimistra : praiminisitra	Mihôro : midona
Laitry : vato be	Angaranady : grenady	Kanonta : hazo be
Bohitry : manani-bohitra	Kôranely : kolonely	Saimbony : lambahoany
Tatô : tokoa		

FAMARITANA :

Ny sôva dia lahabolana mirindra amin'ny fiteny tsimihety ahitana filazalazana toetran-javatra iray na fitantarana endri-javatra iray na fanehoan-kevitra mikasika ny fomba fandinihana ny zavatra iray na biby iray...

FIRAFITRY NY SÔVA :

- Nisy ny fanombohana ny sôva izay fisarihana ny saina hifantoka hamantatra ny lohahevitra hovoasana amin'ny alalan'ny fitenenana hoe : « **Vaky ny sôva momba ny...** »
Ny lohahevitra atolotry ny mpisôva dia mety ahitana ny fifandraisan'ny zava-boaary samihafa.
- Ny vontoatiny dia miompana amin'ny fampitahana isan'andalana, eo ihany koa ny fandokoana ny toetra na ny endrik'ilay zavatra voalaza ao amin'ny lohahevitra.
Ireto singa ireto no hita ao amin'ny fampitaha :
 - ✓ Ny oharina
 - ✓ Ny anoharana
 - ✓ Ny teny enti-manohatra : hôatry, karaha fanarisary, ...
- Eo am-pamaranana ny sôva no ilazan'ny mpiventy hoe : « **ialako ny sôva momba ny ...** »

NY MPANDRAY ANJARA :

- Amin'ny ankapobeny dia mizara ho sokajy roa na telo ny mpandray anjara ao amin'ny sôva :
- Ny mpiventy na mpisôva : olona manan-talenta ka matetika dia lehilahy no miventy ny sôva, indraindray ihany vao mba misy vaivavy miventy ka antsoina hoe « **sôvam-baiavy** » ilay sôva.
 - Ny mpirombo :
 - ✓ Ny atao hoe rombo dia fihobiana amin'ny alalan'ny tehaka sy horakoraka.
 - ✓ Ny mpirombo dia ireo olona manotrana ny mpisôva eny an-tsehatra ka ny anjara asany dia mitehaka sy manamarika ny fitsikerana sy ny fitanisana ataon'ny mpisôva ; indraindray aza dia manaraka ny ngadona ataon'ilay mpiventy :
Misy amin'ireo mpirombo no mitondra zavamaneno toy ny angorodao, ny valiha maro vany, ny amponga lahy, ny korintsana, ..., mba hanomezana endrika kanto ny sôva.
 - Ny mpihaino sy ny mpijery : ny olona ao amin'ny fiarahamonina na ny vahoaka ao an-tanàna no manatrika ny mpiventy eny an-tsehatra, misy amin'izy ireo no miezaka mampiady sôva rehefa misy tarika maromaro mandray anjara ka ny tanjona dia mba ahitana izay mahay sy mba ahazoana fahafinaretana.

FEHINY:

Tsy dia mba natao hampitana hafatra na anatra momba ny fitsipi-piainana ny famaranana ny sôva toy izay fahita amin'ny lahabolana hafa fa fampiasana talenta noho ny fahaiza-mandini-javatra sy fahaiza-mitanisa amin'ny alalan'ny fampiasana teny sy fomba fanehoan-kevitra ary fomba filazan-javatra miavaka.

Ohatra :

Sôva momba ny vato

Vaky ny sôva momba ny vato
Tseriky zaho nahita vato
Mibidôka morondalana tsy manontany sahabo
Vato tsy mitômbo manjary alalana
Farany tsy mitômbo manjary vôvoko
Vato mitombo loatra manjary laistry
Izany folo tano an-drano tsy mety lô
Mipetraka anaty rano ela manjary maintiny

Malamatra, tsanganan-dômotro an-drano
 Atôvo tsara be mandeha amin'azy
 Raha be mba atahorana koa izany
 Lavo amin-jany tsy môramôra
 Atahôro ny nify miady amin'azy
 Tafirafitry amin'i Lematy tsy mentsy bana
 Zany bana tsy antitry
 Bana tanôra mandany varin-jaza
 Tabôlabôlam-bato tsy mitsikembo
 Vato fisaka an-drano tsy milomano
 Vato manito saha manjary riana
 Bidôbidô bato miori-tsaha tsy ialan'amalôna
 Nialako ny sôva momba ny vato
 Vôlana an-tampon-doha tsy mety lany.

ii. Ny hainteny :

Azo lazaina, araka ny hita sy fantatra hatramin'izao, fa hazo tokana an-tany ny hainteny : tokan-tany aniriana dia eto amintsika eto anivon'ny riaka, ary tokan-tarehy dia ilay tarehin' ankamantatra voaraka, voahaingo sy voangaly, nentina hatramin'ny valohany ka mbola hananany hatramin'izao ; nefa kosa tsy tokam-boha fa mavesatra vo amaro samihafa, hatramin'ireo via mirakotra hanim-pitiavana sy hanim-pihavanana ka hatramin'ireo voa mifono ny hevitra ny Ntaolo momba ny fahafatesana, ny fiainana, ny fepetra maha olombelona.

FAMARITANA:

Ny hainteny dia fampisehoana fahaiza-miteny ifaninanan'ny tovolahy sy tovoavavy ka nampiasaina teny mivaivay, voambolana miavaka sy manintona, na teo amin'ny fomba filazan-javatra izany, na teo amin'ny hevitra sy ny tara-kevitra noventesiny.

NY FIRAFITRY NY HAINTENY:

- Resaka hifanaovan'olon-droa ny hainteny amin'ny ankapobeny ka ahitana fifaninanana eo amin'ny fampiasana endrin-teny sy sarin-teny mba hahaliana sy hahafinaritra ary hanintona. Noho izany, fanehoan-kevitra ankolaka fa tsy mivantana ny hainteny, toy ny ankamantatra voaravaka.
- Ny hainteny dia ahitana fifamaliana, izany hoe ahitana : **Antso na sasiny, Valiny na setriny.**
- Misy koa anefa ny hainteny antsoina hoe : « **Tsoa-tokana** », izany hoe tsy misy fifamalian-dresaka fa olona tokana ihany no miteny hatrany amin'ny voalohany ha hatramin'ny farany.

NY TOETRANY:

Ny fanehoan-kevitra sy ny fihetseham-po ao anatin'ny hainteny dia miolakolaka sy miolikolika, noho izany, dia ahitana : fanoharana, sarin-teny, tsilalaon-teny ary ohabolana.

➤ Ny fanoharana :

Koa satria mitarehin'ankamantatra ny hainteny dia miolaka sy miolika mandrakariva ny fitenenana, an'ohatra sy am-panoharana no ahitana ny ankamaroan'ny fanehoan-kevitra sy ny fomba filazan-javatra.

Ny fanoharana dia toetra iray izay mampiavaka ny hainteny satria ahitana fampitahana izay misy singa telo dia : ny oharina, ny anoharana ary ny enti-manohatra.

Ohatra :

- A : Tiako ianao !
B : Tianao tahaka ny inona ?
A : Tiako tahaka ny vola ianao !
B : Zany tsy tianao aho, fa raha noana ianao atakalonao hanina aho.
A : Tiako tahaka ny varavarana ianao !
B : Zany tsy tianao aho, na tiana ihany fa atositosika.
A : Tiako tahaka ny lamba mena ianao !
B : Zany tsy tianao aho, fa efa maty vao mihaona isika.
A : Tiko tahaka ny voatavo ianao : lena ianao ataoko hanina, maina ianao ataoko zinga, vaky ianao ataoko toham-baliha ho tendreko maraina koa.

➤ Ny sarin-teny :

Ny sarin-teny dia fomba fanehoan-kevitra na fomba filazan-javatra ampiasaina teny na matoanteny na mpamari-toetra izay tsy ampiasaina amin'ny heviny andavanandro sy ara-bakiteny fa amin'ny hevitra ambadika sy ankolaka.

Ohatra :

Atataovy

Atataovy aho, ray olona, fa mavesatra ny anjarako
He! Malama anie ity lalako ka tsy misy hamaharako
Kotsan'ny fitiavana aho... kotsakotsa mahonena
Ho dify ihany ilay malala... toa dia vatranao jerena (...)

DOX

➤ Ny tsilalaon-teny :

Ny tsilalaon-teny dia fampisehoana ny fahaiza-milalao amin'ny teny misy itovizana ampanononana fa tsy misy ifandraisany loatra amin'ny hevitra.

Ohatra :

Sambatra kosa raherana manan-kiheràna,
Sambatra kosa razoro manan-kijoroana,
Sambatra kosa raharefo manan-kihefohefoana.

➤ Ny ohabolana :

Ny ohabolana no haingom-pitenenana tsara indrindra ka anisan'ny fahaizana amin'ny hainteny ny mampiditra mivantana ohabolana mifanaraka amin'ny hevitra ambara, na manatsofoka azy amin'ny fomba miolaka.

Ohatra :

Eny kosa...

Eny kosa, ho'aho, ry volomaso sady haingo no tohan'aina !
Saingy tiana ve ka hampitamby,
Saingy lalaina ka hampitomany ?
Ny fakofako ireo tsy tambo handitsoka

Ka ianao natao ho hitsikitsika indray ve,
No zary voromahery hampifendro isan'andro ?
Ny tsihy hono no fola-mandefitra
Fa ny henjan-droa mora tapaka ;
Izay to fo no mpamosavy
Fa ny malemy fanahy tratra am-parany !

E. R. Mily.

iii. Ny tôkatôka :

FAMARITANA:

Ny tôkatôka dia lahabolana mirindra amin'ny fiteny betsimisaraka, ahitana filazalazana toetran-javatra, fitanisana fihetseham-po.

Amin'ny lanonam-pifaliana samihafa no anatanterahana azy.

Fototeny verin-droa avy amin'ny fototeny « **tôka** » izay midika hoe « **Hasina** », io fototeny io no nihavian'ny matoanteny hoe : « **mitôka** » izay midika hoe « **manamasina** ».

NY ENDRIKA ISEHOANY:

Miendrika tononkalo natao hotononina na hotanisaina ampahibemaso ny tôkatôka.

Entina mitory fitiavana ihany koa ny tôkatôka indraindray ka ahitana ohabolana sy sarin-teny indraindray.

Mivantana amin'ny ankapobeny ny fomba filazan-javatra fa tsy miolakolaka toy ny amin'ny hainteny.

Ohatra :

Fahagasy, mihasihasy,
Faha-hôva, miovaova,
Fahazavaha, mizahazaha.

iv. Ny isa : (rija)

Lahabolana mirindra amin'ny fiteny betsileo, miendrika lahateny fa hiraina : natao itantarana na hitanisana toe-javatra iray. Foto-kevitra maromaro no hita ao anatin'ny rija betsileo iray.

v. Ny baheza : (Mahafaly)

Karazana lahateny fanaovam-beloma ny maty, izany hoe lahabolam-pisaonana ; hitantarana sy hitanisana ny momba ilay olona maty : ny toetrany, ny asam-pivelomany, ...

Ny baheza dia anasongadinana ihany koa ny toe-javatra banga sy miseho noho ny fahafatesan' ilay olona.

Ny baheza dia asiana feony ka matetika dia feon-kira mampalahelo, mampifendrofendry, mitaraindraina, mampirotsa-dranomaso.

B. Ny lahateny :

1. Famaritana :

Ny lahateny dia fandaharana teny mirindra na fehezanteny tsara rafitra eo imason'ny olona maro be, izay entanina manokana hanatrika sy hihaino ny famakafakana ataon'ny mpandahan-teny.

Misy lohahevitra manokana hofakafakain'ny mpandahan-teny hanasongadinana lafin-javatra iray na maromaro.

2. Ny karazany :

Ny karazana lahateny misongadina indrindra dia :

- Ny kabary
- Ny famelabelaran-kevitra

a. Ny kabary :

FAMARITANA :

Ny kabary dia lahateny atao antso avo ampahibemaso ho ren'ny be sy ny maro. Nentina nanamarihana toe-javatra lehibe iray sy nanasongadinana ny lanjany.

Ny kabary no nanehoan'ny mpikabary ny fahaizany miteny sy ny fahaizany mitàna ny saina aman'eritreritry ny mpihaino hifantoka ary mandresy lahatra ny olona amin'ny alalan'ny teny tsara rindra voahaingon'ny ohabolana sy oha-pitenenana.

Fanamarihana : Tany am-boalohany dia ny kabary no nampiasain'ny mpanjaka hifandraisany amin'ny vahoaka, nilazana ny zava-baovao teo amin'ny fanjakana, famoahana didy aman-dalàna, fanentanana amin'ny fiaraha-miasa sy firaisankina.

KARAZANY :

Misy karazany telo ny kabary malaza sy misongadina indrindra :

- Ny kabarin'ny mpitondra.
- Ny kabary am-panambadiana.
- Ny kabary am-pandevenana.

i. Ny kabarin'ny mpitondra :

Ny kabarin'ny mpanjaka dia nentina nampitaina ny sori-pitondrana sy ny didim-panjakana. Nisy koa anefa ireo kabary nifono anatra sy toro-lalana itarihana ny sain'ny vahoaka hahay hivoatra.

Ohatra :

Kabarin'Andrianampoinimerina momba ny mosary.

Izao no lazaiko aminareo ambaniandro : vita ny hevi-panjakana hahatsara ny taniko sy ny fanjakana, fa izay hahavoky anareo no sisa heverintsika : koa miasa ny mpiasa, ary mivarotà ny mpivarotra, miharia ny mpihary fa izany no hahavoky anareo sy handresy ny fahavalo ; ka tsy mba olombelona ny fahavaloko fa ny mosary no fahavaloko. Ka asao ny vary, asio lavenina ny vokatra ; asao ny mangahazo sy ny vomanga sy ny katsaka sy ny tsaramaso sy ny voanjo sy ny ovy sy ny saonjo sy ny voatavo... izao famboly rehetra izao hanampy ny vary ; atao toham-panjakana izao mangahazo sy vomanga sy katsaka izao koa entiko mandresy ny mosary. Ka raha olona tsy manao izany, tsy miasa no ataony, ka ny asa no entiko miahay anareo handreseko izaho sy ianareo mosary, raha tsy manao izany : ataoko meloka fa izy mahatonga ny mosary amin'ny taniko. Raha olombelona tsy mba miasa tsy mba mitondra lavenina na lahy na vavy ka manao hoe izaho mpanankarena ka hiavonavona, ka tsy mba hitaon-davenina saingy tsara fihangona, na iza manao fehitongotra betsaka, na iza manao fehitana betsaka ; saingy mihaingo ianao, miravaka ianao, ka eroa an-trano ny sarindoha hiangoanao ; ka inona ny hiaingoanao foana raha tsy misy vary hohaninao ? izany no mampiditra fahavalo amin'ny taniko dia ataoko meloka. Aoka ho reseko izaho sy ianareo ny mosary,

fa iny no fahavalo sisa. Tsy avelako tsy ho resy ny mosary raha miasa ianareo, tsy asiako raharaha na inona na inona afatsy ny fiasana, tsy ampanaoviko fanompoana amin'ny andro herintaona ianareo afa-tsy ny asa entiko hahamaintimolaly ny tany.

In Tantara Ny Andriana II, tak 805.

ii. Ny kabary am-panambadiana :

Ny kabary am-panambadiana dia nanana ny lanjany tokoa teo amin'ny fampakaram-bady malagasy. Ahitana mpikabary roa tonta mifamaly fitenenana avy amin-dRazazalahy sy razazavavy (tovolahy sy tovovavy).

Ny kabary am-panambadiana dia ahitana dingana maromaro :

- **Tari-dresaka** : fietre-tena sy filazana ny antony itenenana.
- **Ny azafady sy fialan-tsiny** : ho fanomezana hasina sy voninahitra ny olona tsirairay avy, eny hatramin'ny toerana samy hafa avy.
- Hasina sy ny Arahaba ary ny Firarian-tsoa.
- **Ny fangatahana** : misy valin-teny andrasana.
- **Fanolorana ny vodiondry** : fanomezana hasina sy voninahitra ny Ray aman-dRenin-dRazazavavy.
- **Fisaorana sy tsodrano**.

Ohatra :

Fangataham-bady.

« Izaoy ary, izay no ela, nefa ela nitadiavana ny hetsiny, fa ny dinidinika dia atao hady vomangan'likirjavola, ka ho potsirina ny voamasony.

Tonga eto aminareo ny tera-dR... sy R... iraky ny mpianakavy. Tonga tsy hisetrasetra, tonga tsy hanao sinto-mahery, fa tonga amin'ny rarim-pihavanana, hitoritory ravina, hiandra vovonana, handom-baravarana, hangataka ny fara, hangataka ny dimby. Koa izahay no tonga dia tsy mba toy ny vahy mandady amin'ny hazo tsy fantatra, fa matoa manatona anareo, dia mangataka zazavavy ho tezaina sy hitaiza, handriana amorom-patana, hianteherana rahatrizay : koa mangataka an-dR... ho tokantranon-dR...

Koa indreo ianareo loharano nisehoana, lamosina nibaby, kibo nitoerana ; indreo koa ny Ray aman-dReny kiady sy voninahitra, tsy misy azo lalovana, tsy misy loharano dikain'ny zinga koa dia atao loa-bary an-dasy ny fangatahan ho tsara tsodranon'ny mpianakavy ; mba tsy hahavao tsiny, tsy hahavao fondro! Tsy omby an'efitra no hangatahanay, fa mety ho ringan'ny aretina izany ; tsy trano be soa fa mety ho ravan'ny tafiotra ; tsy vola be am-bata fa mety ho robain'ny mpangalatra ; fa ny ho solofo sy ny taranaka hamelo-maso mandrakizay ; tsy hahavery anarana eto amin'ny tanindrazana.

Izany tompoko no hahatongavanay ka dia mba vohay varavarana ».

W. E. COUSINS

In Fomba Malagasy

iii. Ny kabary am-pandevenana :

Misy dingana telo ny kabary am-pandevenana :

- **Filazalazana ny momba ilay olona maty** : ny fianany, ny zava-bitany ary ny lazany.
- **Ny kabary ataon'ny zanak'ilay maty** : ilazalazany fa manana zaza mpandimby tokoa ilay olona maty, vonona hamelo-maso ny anaran-dRay.

- **Ny kabary atao ao aorian'ny fanitrihana ny razana :** kabary fisaorana ataon'ny solontenan'ny fianakaviana ho an'ireo tonga nidodododo nanotrana.

Ohatra :

KABARY AM-BOHITRA

Ombimanga manimbolo miakandrefana, hono manina an'i Bongolava kijana nahalehibe ; akoholahy maneno an-tsena, tsy hery fa mahatsiaro ny fisoko mahazatra.

Manao azafady tompoko ooo !

Tsy fidim-pamaky tompoko, ny hikapa ny taola-mahery fa asesiky ny tana-mandrasa, ary tsy satrim-pangady ny hitrandraka ny andrin-tany, fa asesiky ny zara harahara, tsy fidiny ahy kosa ny hijoro etoana, fa asesiky ny zara raharaha. Fa na dia mbola ao tokoa aza ireo Ray aman-dRen'y fotsy volo amin'ny tany sy ireo zoky be toa Ray sady tompony no tandrify amin'ny fitenenana, dia natataon'ny fianakaviana an-dolohako izany adidy izany, fa ny maty omby moa hono tsy mahay mandrasa, ary ny zoim-pahoriana tsy mahateny ; raisiko amim-panetren-tena ny adidy nomena ahy, ary efa nosantariko tamin'ilay teny fangatahan-dalana sy fanaingam-panajana mahavantana loatra ny manam-panahy manao hoe : Azafady tompokolahy, Azafady tompokovavy.

Koa satria teny tsy mba misy hifidianana izao nomena ahy izao, volana tsy mba misy hifantenana, tsy mba sahoby mantsy izao handraisam-pitenenana izao fa androm-pahoriana dia alao tsiny lahy fa mijoro mangozohozo satria toro vato nandiavana, hiteny vahobahotra satria rovi-tsarotrobe fialofana ; fa sendra ny erik'andro maizim-bolana ny fianakaviana, sendra izay maizina indrindra, nilaozan'i ... , ilay fihantahantana, ilay fihazakazahana, ka indro ilay fiangotingotiana fa zary nofo mangatsiaka sisa no manoloana eto.

Maharary e ny fo ka misento, torovandrovana ny vatana ka marimarikoditra, donto ny saina ka mitanondri-doha, mijohy ny ranomaso.

Saingy mahita izao vahoaka vory manotrana amin'ny andro famoiza-malala izao kosa dia velom-pisaorana an'Andriamanitra, tsaroana mantsy ny fitiavan'Itompokovavy (ny Itompokolahy) hatramin'ny fahavelomany ka hatramin'izao, porofon'izany izao fanotronanareo anay mianakavy izao. Fa ianareo tokoa mantsy dia tsy mba namela ny fianakaviana hizaka irery ny manjo fa tonga nidodododo tsy nahalavi-tany, nankahery sy namaoka ny ranomaso. Tsy navelanareo ho vato latsaka an-kady izahay, fa avy ianareo, namoy tao-zavatra, tsy nandala fihariana, nafoinareo ny tsikalakalam-bola noho ny tsikalakalam-pihavanana. Ka hoy indrindra ary ny tenin'ireto vary sisan-kavandra sy voaloboka sisa niotazana : Sitraka hono ry lahy, Telina hono reroy ! Lehibe ka tsy azo atelina ianareo, fa raha ny fitiavana nasehonareo anay dia mamy tsy mba misy faikany ho atsipy, fy tsy mba misy taolany ho ariana, fa tena sitraka eram-po eram-panahy. Tsy sanatria hoe ny havana lasa no mahafaly, fa izao fanotronanareo izao, izay manamaivana tokoa ny vesatry ny alahelo, ka mankasitraka hono tompokolahy e, mankatelina hono tompokovavy ô ! Atao henik'izany fisaorana izany daholo izao vahoaka vory maro be manoloana izao. Na ny mpitondra fanjakana isan'ambaratonga, izay tsy nisorona fa nanondro tam-pitiavana ny lalan-kombana momba ny fikarakarana rehetra ; veloma hosoavin'Andriamanitra anie ianareo, tsy ho diso fanapahana, hahaloaka an-tsakany sy hahatanteraka an-davany ny andraikitra sahanina. Ho mamim-bahoaka anie ianareo, tompoko, ary ho tian'Andriana. Ary isika vahoaka avy amin'ny zorony efatra sy lafiny valo, fody mpiara-mitsindroka tamin'Itompokovavy (na Itompokolahy), sy akanga mpiara-manjohy, veloma manao ny tsara hono tompoko ho tsaroan'ny olombelona, masina manao ny soa hosoavin'Andriamanitra, ho ampoky ny soa sy ny tsara, ho salama tsy harofy, ho lava andro iainana sy hateza taona ahavelomana.

Tontosa moa izao ny fivahinianana nataon'i ... teto an-tany, mivoaka ny varavaran-kazo izy izao mba hiditra ny varavaram-bato. Ilaozany ny fandria-mafana mahabe adidy, fa izy hiampatra eo ambony fandriana vato hiandry ny fitsanganan-ko velona. Veloma ary hono ry lalam-be mianatsimo, masina ry lalam-be mianavaratra, soava sy lalam-be miantsinanana, finareta ry lalam-be miankandrefana fa izy tsy handalo any intsony. Veloma ianareo mpiray monina taminy ka nifampizara taminy ny manta sy ny masaka, fa sira latsaka an-drano izy izao, Tsiriry nifindra farihy ka tsy hitampody fa honina any.

Tompokolahy sy Tompokovavy, hanainga izao ny razana, tsy mba elanelan-trano no handehanana fa elanelan-tany: Any ananona. Ny saran-dalana makany moa dia ... Tsapanay fianakaviana ny fitiavanareo anay, sy ny fanirian'ny tsirairay ho any. Ny adidy eo anatrehantsika anefa mitelo miefatra tahaka ny rano an-kitsak'akoho, ka ny mandeha tsy zoto, ary ny mipetraka tsy laina, ka ianareo izay tsy ho afaka ho any indrindra no itodihana ankehitriny, mba hananterana ny fisaorana sy fankasitrahana izay tahaka ny fary lava vany ka tsy lany hamamiana. Ambarambarao amin'ny mpiara-miasa sy lazalazao amin'ny fianakaviana nosolonareo tena ny fankasitrahana feno avy aty amin'ny fianakaviana. Ho mamy ho tian'ny vola anie ianareo, hangidy lavitry ny faty tompoko ô.

Ary dia mangata-tsodrano aminareo izahay fa handeha, satria ny tsodrano zava-mahery. Mankasitraka indrindra tompoko.

Ranona, hanainga ianao izao, fa izany no lalan'ny tany, handao an'itony toerana itony, hamonjy fasana farafodia-malaina ilevenan'ireo Ray aman-dReny nialoha lalana anao, any an'Anona tanindrazanao, manao veloma anao daholo ny mpiray monina taminao teto sy ny havana aman-tsakaiza. Ambany fandry ianao ankehitriny fa ambony fijery ka tahio na ny mijanona na ireo hanatitra anao any. Mandria am-piadanana.

NY LITERATIORA AN-TSORATRA

Tsy voafaritra mazava ny vanim-potoana niafaran'ny literatiora am-bava fa ny niandohan'ny literatiora an-tsoratra kosa dia tamin'ny vanim-potoana nidiran'ny soratra teto Madagasikara teo amin'ny taona 1820.

Rehefa nahay nanoratra ny Malagasy dia nanomboka namoaka tamin'ny alalan'ny soratra ny aingam-panahy, ny fihetseham-pony, ny heviny, ... Izany asa soratra voalohany izany dia mbola nikavivahia aloha na teo amin'ny fomba fanoratana izany na teo amin'ny fomba fanehoan-kevitra. Ireny asa soratra voalohany ireny dia niompana tamin'ny fitoriana ny fivavahana kristiana.

Tonon-kira no asa soratra voalohany, izany hoe, ireny ny literatiora malagasy an-tsoratra voalohany. Ireo misionera anglisy nalefan'ny fikambanana LMS (London Missionary Society) hitory ny fivavahana kristiana taty Madagasikara no nanokatra ny sekoly voalohany tao anatirova Manjakamiadana izay notarihin'i **Thomas Bevan** sy **David John**, ka mbola ireo fianakavian'ny mpanjaka ihany aloha no mpianatra tamin'izany. Taty aoriana kely dia tonga ihany koa i **Griffitch** nanokatra ny sekoly ho an'ny sarababem-bahoaka.

I. Famaritana :

1. Ara-kevitra :

Ny literatiora an-tsoratra dia fanehoan-kevitra, famoahana ny fihetseham-po sy ny aingam-panahy amin'ny alalan'ny soratra ho tonga haren-tsaina azo kirakiraina sy tehirizina.

Ny literatiora an-tsoratra dia fitambaran'ireo asa soratra rehetra novokarin'ny mpanoratra sy ny Poeta. Ireny asa soratra ireny no nosokajian'ny mpandinika arakaraka ny tara-kevitra sy vanim-potoana nivoahany.

2. Araka ny mpandinika :

- **RAHAINGOSON Henri (Di)**, in *Amboara voafantina, tak 24, Jolay 1942* : « Ny literatiora an-tsoratra dia fanehoan-kevitra sy fihetseham-po ary aingam-panahy amin'ny alalan'ny soratra ka manome haren-tsaina azo ampiasaina sy tehirizina ».

II. Ny karazana literatiora an-tsoratra :

Misy karazany roa ny literatiora an-tsoratra :

- Ny mahatsoratra mirindra : ny tononkira sy ny tononkalo.
- Ny lahatsoratra tsotra : sombin-tantara, tantara foronia, ny tantara tsangana, ny lahatsoratra famotompotoran-kevitra.

A. Ny lahatsoratra mirindra : **NY TONONKALO.**

1. Famaritana :

Ny tononkalo dia amboaran-teny voarindra sy voakaly ao anatin'ny andalana sy ny andininy. Ahitana ny fomba fanehoan'ny Poeta ny aingam-panahiny sy ny fihetseham-pony amin'ny fomba miavaka, ahitana sarin-teny isan-karazany, ahitana adirima na tsia.

2. Famaritan'ny mpanoratra :

- **Rado :** « Ny tononkalo dia taratry ny fo sy ny fisainan'ny olona notanehan'ny mpanao tononkalo tamin'ny kanto nampalesiny tamin'ny rindra mampitolagaga ».
- **Randja ZANAMIHOATRA, in Vain'afo tononkira :** « Ao amin'ny tononkalo, ny figadon'ny teny sy ny hevitra amam-pihetseham-po raiketiny dia zava-droa loha tsy afa-misaraka ».

3. Ny endrika isehoany :

Ny tononkalo dia miseho amin'ny endrika miavaka ahitana ireto lafin-javatra manaraka ireto :

- Andalana.
- Andininy.
- Gadona sy tsaikona. (⊥, U)
- Adirima na tsia.

a. Andalana :

Ny andalana dia entina ilazana ny fanehoan-kevitra sy ny fihetseham-pon'ny mpanoratra voafintina ao anatin'ny andalana iray.

b. Andininy :

Andalana maromaro no mirafitra ho andininy, ary ny andininy maromaro no mirafitra ho tononkalo.

Ny mpanoratra sy ny Poeta dia samy manana ny talenta manavanana azy ka misy ny tononkalo no manana rafitra manokana antsoina hoe : **tononkalo raiki-drafitra** ; izany hoe ny andalana ao anatin'ny andininy iray dia voafaritra sy voafetra mazava tsara. Anisan'izany ny « **SONNET** » izay ahitana andininy efatra ka mirafitra toy izao :

Andininy voalohany : andalana 4.

Andininy faharoa : andalana 4.

Andininy fahatelo : andalana 3.

Andininy fahaefatra : andalana 3.

DOX na Jean Verdi Salomon RAZAKANDRAINA no poeta malagasy nanompana ny tononkalony tamin'ny alalan'ny sonnet.

Ao ihany koa ny antsoina hoe « **ALEXANDRIN** » ka ny andininy tsirairay avy dia ahitana andalana efatra hatramin'ny voalohany ka hatrany amin'ny farany.

c. Gadona sy tsaikona :

Ny fifandimbiasan'ny gadona sy ny tsaikona no mandrafitra ny vanin'andalana, ary ny fitambaran'ny vanin'andalana maromaro no mandrafitra ny andalana (ny gadona dia ireo vanin-teny tononina mafy rehefa vakiana).

d. Ny adirima :

Ny adirima dia ny fitovian'ny feo mamarana ny andalana mifanesy na tsia.

Ny rima dia ny fitovian'ny feo hatreo amin'ny zana-peo misy gadona farany hatrany amin'ny faran'andalana.

Ohatra :

ASA ZANY ...

Ny masonao no itiavako iny habakabaka iny,
Sa ny masonao no tiako dia ny habakaba-manga ?
Asa izany fa ny foko dia mihira ny hafaliany
Anoloan'ny masonao sy ny lanitra mitranga.
Ny tsikinao no itiavako fivelaram-boninkazo,
Sa ny molotrao no tiako dia ny voninkazo ihany ?
Asa izany fa ny foko tsy mitsahatra mivazo
Anoloan'ny tsikinao sy ny voninkazo hatrany !
Tia ny voro-mihira aho fa nandre anao nikalo
Sa ny vorona mikalo hiventsoako anao mandalo
Nitondra hira tamin'ny fiainako mangina hira taona maro.
Asa izany fa izao no hany zavatra tsaroako :
Hatramin'ny niarahantsika dia mientana ny foko
Ka miventso ny fitiavana. O ny antony, fantaro !

DOX

4. Ny vanin'andalana :

Ny vanin'andalana dia ny fitambaran'ny gadona sy ny tsaikona izay miverimberina ao anatin'ny andalana iray, ka isaky ny misy gadona dia misy vanin'andalana. Ireny vanin'andalana ireny no antsoina hoe « **Ba** », izay mampiavaka ny tononkalon'ny mpanoratra tsirairay avy.

Ireto avy no karazana « ba » fahita sy fampiasan'ny poeta :

- $\perp U$: « Trochée »
- $U \perp$: « iambe »
- $\perp U U$: « dactyle »
- $U U \perp$: « anapeste »
- $U \perp U$: « amphibraque »
- $U U \perp U$: « taralila »

Fanamarihana :

Raha misy vanin'andalana tsy mitovy amin'ny vanin'andalana hafa ao anatin'ny andalana iray dia lazaina fa mandringa fa « mandringa » ny andalana, izany hoe misy tsaikona tsy ampy na misy « amboletra » izany hoe misy tsaikona manatombo.

5. Ny karazana rima :

a. Zara fa rima :

Ny zana-peo misy gadona ihany no mitovy.

Ohatra :

.....taho.
.....lany.

b. Ny rima tsy feno :

Mitovy ny zana-peo misy gadona fa miampy renifeo iray na zana-peo iray.

Ohatra :

.....faly.
.....mafy.

c. Ny rima feno :

Mitovy tanteraka ny feo hatreo amin'ny zana-peo misy gadona farany hatrany amin'ny faran'andalana.

Ohatra :

.....alahelo.
.....mamelovelolo.

d. Ny rima feno mihoatra :

Rima feno miampy ny renifeo eo alohany.

Ohatra :

.....ahatsiarovako.
.....ny rovako.

6. Ny laharam-pisehoan'ny rima :

Misy karazany telo ny laharam-pisehoan'ny rima :

- **Ny rima mifanjohy** : ny andalana roa mifanesy no miady rima.

Ohatra : Tsy misy maraina natao tsy ho hariva a
 Na toerana avo handatsa ny iva a
 Fa ny andro miova mivadika ho alina b
 Mandroaka ny tany ho lavaka lalina b

- **Ny rima mifaningotra** : ny andalana voalohany sy ny fahatelo no miady rima ary ny faharoa sy ny fahaefatra.

Ohatra : Aza anontaniana izay anton'izao a
 Fahanginana lalina ary feno tomany b
 Aza anontaniana satria fantatrao a
 Fa fahatsiarovana no antona'izany b

- **Ny rima mifampisakambina** : ny andalana voalohany sy fahaefatra ary ny faharoa sy ny fahatelo no miady rima.

Ohatra : Ireo felana meva mihintsana! a
 Felana miendrika oroka b
 Kinanjo mpanao soamaroroka b
 No indreo manapoaka ny vintana a

7. Fanamarihana :

Misy ihany koa ny antsoina hoe **rima anatin'ny**, izany hoe miady rima avokoa ny feo amin'ny voalohany sy farany ary ny eny antenatenany. I reny no antsoina hoe **poezia volamena** araka ny fandaharana ny poezia nataon'i **JUPITER Rainizanabololona**.

Ohatra :

Mitranga ny sanga solanga,
Ka gaga sy ranga ny janga.
Midola fa mbola be vola,
Ny folak'angola ho tola.

Migoka, mifoka, miloka,
Jomoka voapokan'ny doka
Ka maina sy gaina ny saina ;
Ka aina morainan-taraina.

Didina tsy tian-kovariana,
Fa liana sondrim-pitafiana ;
Ny trosa misosa miavosa,
Ny fosany kosa tontosa.

Ambara hiara-mandrara
Fa zara ny tsara miafara
Tsy mety ny gety mirenty
Mitety ny fety faventy.

JUPITER Rainizanabololona

B. Ny lahatsoratra tsotra :

1. Famaritana :

Ny lahatsoratra tsotra dia asa soratra tsy manana rafitra maty paika fa fandaharana mifanesy voambolana anehoan'ny mpanoratra ny fihetseham-pony sy ny aingam-panahiny araka izay tara-kevitra manintona azy.

2. Ny karazany :

Maro karazana ny lahatsoratra tsotra fa ireto no tena misongadina indrindra :

- Ny tantara foronina.
- Ny sombin-tantara.
- Ny tantara tsangana.
- Ny lahatsoratra famotopotoran-kevitra.

a. Ny fantara foronina :

i. Famaritana :

Ny tantara foronina dia tantara lava, mahafeno boky iray na roa. Tantara manakaiky ny zava-misy marina sy ny zavatra noforonin'ny mpanoratra. Ahitana zana-tantara maro. Misy mpandray anjara, toerana sy fotoana nisehoan'ny tantara.

ii. Famaritan'ny mpanoratra :

- **Emilson Daniel ANDRIAMALALA**, in *Aingam-pivoarana*, *Gazety FANASINA* : « Ny tantara foronina dia tantara noforonina, nefa na noforonin'ny eritreritra aza dia tsy maintsy miompana amin'ny zava-misy marina ».
- **Esther RANDRIAMAMONJY**, in *Rary Kanto*, 1995 : « Ny tantara foronina dia sarim-piainana misy na mety ho hisy atngan'ny mpanoratra, arafiny, arindrany hanana ny endriky ny fiainana tena nisy ary hanasongadinana ny kanto sy ny marina ».

iii. Ny firafitry ny tantara :

Toy ny tantara rehetra ihany ny tantara foronina ka manana ny rafitra mifehy sy mitondra azy, izay ahitana fizarana telo lehibe : « *tragédie à thèse en 3 actes* » dia ny :

- Fiandohan'ny tantara.
- Ny vontoatin'ny tantara.
- Ny fiafaran'ny tantara.

NY FIANDOHAN'NY TANTARA :

Tsy maintsy ahitana ireto lafin-javatra telo ireto :

- ✓ Fanolorana ny mpandray anjara fototra : ny anarany, ny toetrany, ny bikany, ny fihetsiny, ...sns
- ✓ Fampahafantarana ny toerana sy ny fotoana nisehoan'ny tantara.
- ✓ Fanolorana ny olana na ny vonan'ny tantara.

NY VONTOATIN'NY TANTARA :

Fitantarana amin'ny antsipiriany ny lafin-javatra samihafa lalovan'ny mandray anjara fototra. Famahana ny olana ka avezivezin'ny mpanoratra amina toerana sy fotoana samihafa ny mpandray anjara fototra. Fifandrimbiasan'ny olana sy vahaolana.

NY FIAFARAN'NY TANTARA :

Rehefa voavaha tanteraka ny olana, tratra ny tanjona, azo ny zava-kendrena, miverina amin'ny laoniny ny zava-drehetra dia mifarana ny tantara.

Matetika dia miafara amin'ny fanambadiana ny tantara, na ny fiverenan'ny fifankatiavana, na ny firindran'ny fihavanana.

Ao amin'ny fiafaran'ny tantara no hanoloran'ny mpanoratra ny anatra na ny hafatra ho an'ny mpamaky.

iv. Ny mpandray anjara :

Misy karazany telo ny mpandray anjara :

- Mpandray anjara fototra.
- Mpandray anjara mpanampy.
- Mpandray anjara ravaka.

NY MPANDRAY ANJARA FOTOTRA :

Izy no hifantohan'ny tantara iray manontolo, hita manerana ny zanan-tantara rehetra izy. Mazàna dia misolo tena na mitondra ny hevitra ny mpanoratra izy.

Misy karazany roa ny mpandray anjara fototra :

Mety ho olona iray.

Ohatra : Ao amin'ilay tantara hoe « fofom-badiko » nosoratan'i E. D. ANDRIAMALALA dia i Lala no mpandray anjara fototra.

Mety ho fianakaviana.

Ohatra : Ao amin'ny lahatsoratra mitondra ny lohateny hoe « mitaraina ny tany » nosoratan'i ANDRY ANDRAINA dia izy mianakavy no mpandray anjara fototra: Ndrasana, Itavy, Faly, Feno, Manana.

NY MPANDRAY ANJARA MPANAMPY:

Zana-tantara vitsivitsy ihany no ahitana azy, manampy tosika ny hetsika rehetra ataon'ny mpandray anjara fototra mba ahatratarany ny tanjona kendreny.

Ohatra : « Orimbaton'ny fiadanana » nosoratan'i Michel ANDRIANJAFY. Ny mpandray Anjara mpanampy dia Raketamalala, Rambolasoa, Razôrizety...

NY MPANDRAY ANJARA RAVAKA:

Ny mpandray anjara ravaka dia manampy ny hetsika ataon'ny mpandray anjara fototra na ny mpanampy mba hahatonga ny tantara hahaliana sy hahafinaritra. Matetika dia olona maromaro mifanaretsaka, mikorana no atao ravaka hampisongadinana ny mpandray anjara fototra.

b. Ny sombin-tantara :

i. Famaritana :

Ny sombin-tantara dia tantara fohy, takila vitsivitsy ihany, nefa kosa feno ny hevitra aroson'ny mpanoratra.

Ny sombin-tantara dia mamakafaka na maneho toe-javatra iray izay mety ho zava-miseho indray mihelina na fahatsiarovana kely fotsiny. Tantara manakaiky ny zava-misy sy ny fiainana andavanandro.

ii. Rafitra :

Toy ny tantara rehetra ihany ny sombin-tantara ka ahitana fizarana telo lehibe.

- Fiandohan'ny tantara.
- Ny vontoatin'ny tantara.
- Ny fiafaran'ny tantara.

iii. Fanamarihana :

- Indraindray ny sombin-tantara dia ratsy fiafara satria maty ny mpandray anjara fototra na iharam-pahavoazana mafy izy.
- Amin'ny sombin-tantara dia ampahany amin'ny tantaram-piainan'ny mpandray anajra fototra ihany no aseho.

iv. Ny tara-kevitra :

Ireto avy ny tara-kevitra hita nisongadina tany anaty sombin-tantara :

- Ny fitiavana amin'ny lafiny rehetra.
- Ny fepetra maha olombelona : ny fahaterahany, ny fahazazany, ny fahatanorany, ny fahanterana, ny fahafatesana.
- Ny fiainana andavanandro : ny fahantrana, ny tsy fisian'ny asa, ...

c. Ny tantara tsangana :

i. Famaritana :

Ny tantara tsanga dia antsoina hoe tantara an-tsehatra na tantara an-dapihazo koa, tantara natao ho jerena sy ho henoina. Tantara voaraka hira rodobe ka ny tonon-kira dia ampahany alaina ao amin'ilay tantara.

ii. Ny firafiny :

Ny tantara tsangana dia ahitana fizarana telo lehibe ary ny fizarana tsirairay dia ahitana fidirana telo isanisany avy.

Ny tantara tsangana dia fanatanterahana an-tsehatra ny antsoina hoe « *piesy teatraly* ».

iii. Ny mampiavaka azy :

- Aseho amin'ny endrika manakaiky ny tena hevitra ny mpanoratra teo am-panoratana ny tantara ny fanehoana azy an-tsehatra : anisan'izany ny fomba fitafy, ny sehatra sy ny ravaka eo an-dapihazo.
- Miankina amin'ny fahaizan'ny mpilalao (mpandray anjara) manome aina sy mamelona ny tantara an-tsehatra ny maha kanto ny tantara tsangana amin'ny alalan'ny feo, fihetsika, ...sns

iv. Ny karazana tantara tsangana :

- **Tantara tsangana mampatahotra « tragédie »** : tantara ahitana mpandray anjara tataovan-doza mihatra aman'aina, saika ny lafiratsy ny fiainana no haseho, mampihorohoro sy mampitaintaina.

Ohatra : « Sangy mahery » nosoratan'i RODLISH.

- **Tantara tsangana mahatsikaiky « comédie »** : tantara maneho ny lafitsara ny fiainana, fihetseham-po falifaly mandrakariva no isaloran'ny mpandray anjara.

Ohatra : « Zephine sy Armand » nosoratan'i RAJAONAH Tselatra.

- **Tantara tsangana tsotra « dramatique »** : tantara eo anelanelan'ireo voalaza teo aloha, izany hoe, ny fiainana andavanandron'ny olona no aseho.

Ohatra : « Ranomody » nosoratan'i RODLISH.

d. Ny lahatsoratra famotopotoran-kevitra :

Ny lahatsoratra famotopotoran-kevitra dia lahatsoratra vokatry ny fandinihan'ny olona iray mikasika lohahevitra iray. Lahatsoratra manadihady na mamakafaka lohahevitra iray mampiavaka ny fiarahamonina iray na firenena iray.

i. Ny mpanoratra niavaka :

- Rév Père RAHAJARIZAFY
- Charles RANAIVO
- RAVELOJAONA
- Emilson Daniel ANDRIAMALALA
- FARIDANONANA

ii. Ny tara-kevitra nisongadina :

- Ny fandrosoana.
- Ny hanitra nentin-drazana.
- Ny vola.
- Ny fahendrena sy ny fahalalana.
- Ny fahefana amam-pitondrana.

TANTARAN'NY LITERATORA MALAGASY : 1820 – 1896 Vanim-potoana « KRISTIANINA »

Ny tantaran'ny literatoria malagasy dia fandalinana ny fivoaran'ny hevitra sy ny tara-kevitra raiketin'ny haisoratra mandritra ny vanim-potoana iray. Ao anatin'io vanim-potoana io dia misy tara-kevitra mafonja manintona sy nahasarika misimisy kokoa ny ankamaroan'ny mpanoratra. Ny mpanoratra anefa dia tsy mitoka-monina fa olom-pirenena miara-miaina amin'ny mpiray tanindrazana aminy ; noho izany ny asa sorany dia taratry ny zava-nisy sy ny vanim-potoana niainany. Izany no nahatonga ny tantaran'ny literatoria hifanindrian-dalana amin'ny tantaram-pirenena.

Toy izao ny fitsinjarana ny vanim-potoana teo amin'ny tantaran'ny literatoria malagasy araka ny tara-kevitra noventesin'ny mpanoratra sy araka ny fandinihina sy fandalinana nataon'ny mpikaroka sy ny mpandinika, anisan'izany Andriamatoa Charles RAVOAJANAHARY ;

- ❖ Vanim-potoana KRISTIANINA : 1820 – 1896.
- ❖ Vanim-potoana FAKAN-TAHAKA : 1896 – 1915.
- ❖ Vanim-potoana FAHANGINANA : 1915 – 1922.
- ❖ Vanim-potoana FIFORETANA ANATY : 1922 – 1930.
- ❖ Vanim-potoana MITADY NY VERY : 1930 – 1945.
- ❖ Vanim-potoana TOLONA SY FAHAFAHANA : 1945 – 1960.
- ❖ Vanim-potoana FIRAISAM-PIRENENA : 1960 – 1972.
- ❖ Vanim-potoana ANKEHITRINY : 1972 – 2005.

I. Ny zava-nisy :

1. Ara-politika :

Ny fanjakan'Andriana no nisy teto Madagasikara tamain'izany vanim-potoana izany, izany hoe ny fahefana amam-pitondrana dia teo am-pelatanan'ny Mpanjaka. Marihina fa ny fahefana tamin'ny fanjakan'Andriana dia ny fandovana.

Ireto avy ireo mpanjaka nifandimby nitondra teto Madagasikara nandritra io vanim-potoana io :

- RADAMA I : 1810 – 1828.
- RANAVALONA II : 1828 – 1961.
- RADAMA II : 1861 – 1863.
- RASOHERINA : 1863 – 1868.
- RANAVALONA II : 1868 – 1883.
- RANAVALONA III : 1883 – 1896.

2. Ara-toe-karena :

Nanomboka niroborobo ny varotra satria nifandray tamin'ireo firenen-dehibe tandrefana ny Malagasy. Teo ihany koa ny varotra nifanaovana tamin'ireo tantsambo izay niteny ny vazan-tany efatra. Tamin'ity vanim-potoana ity ihany koa no nanomboka ny fananganana ny fanaovan-taozavatra toy ny fanamboarana fitaratra, ny fandrafetana, ny fanenonanana landy, ny fanaovana biriky.

Ny misionera anglisy notarihin'i **James CAMERON** no nitondra ny fanaovan-taozavatra teto amintsika izay narahany ny Frantsay **Jean LABORDES** (Mantaso).

3. Ara-tsosialy :

Rafitra an-tanan-tohatra ara-pirazanana no nisy teto anivon'ny fiarahamonina : ny Andriana na ny Mpanjaka no mpifehy na mpitantana ny fanjakana, manaraka ny hova, ary any amin'ny zana-tohatra farany ny andevo.

4. Ara-kolontsaina :

Tamin'ity vanim-potoana ity no nidiran'ny Fivavahana Kristianina teto Madagasikara tamin'ny alalan'ny fikambanana nantsoina hoe **L.M.S** (London Missionary Society) izay notarihin'i **David JONES** sy **Thomas BEVAN**. Hitory ny filazantsaran'i Kristy na ny Evanjely sady nampianatra nanoratra ny malagasy ka ny fianakavian'ny mpanjaka no nanombohana izany.

Vokatry izany dia nizara roa miavaka tsara ny olona tao anatin'ny fiaraha-monina.

- ✓ Tao ireo nanaraka ny fivavahana kristianina.
- ✓ Tao ireo nifikitra tamin'ny fomban-drazana.

Ireto ary ny zava-nisy ara-kolontsaina nisongadina tamin'ity vanim-potoana ity :

- **23 martsa 1823** : nandraketana an-tsoratra voalohany ny abidia Malagasy tamin'ny alalan'ny abidia latina.
- **1835** : nadika tamin'ny teny malagasy ny BAIBOLY.
- **1837** : nandefonana an-dRasalama maritiora tao Ambohipotsy.
- **1861** : vanim-potoana nivoahan'ny gazety tamin'ny teny malagasy voalohany mitondra ny lohateny hoe « TENY SOA HANALAN'ANDRO ».

II. Ny akony teo amin'ny literatiora malagasy :

1. Ny endrika isehoany :

Tamin'ity vanim-potoana ity no teraka ny sangan'asa voalohany teo amin'ny literatiora an-tsoratra nentina hanentanana ny olona tamin'ny fitoriana ny filazantara na ny Evanjely.

Ireto avy ary ny endrika nisehoan'ny literatiora :

- Ny tononkira maintimolaly.
 - Ny kaonseritra masina : tantara notsoahina tao amin'ny baiboly ka nolalaovina an-tsehatra.
- Notononina am-bava ny tantara ary misy ampahany nohiraina.

Efa nisy ihany koa ny sombin-tantara saingy sombin-tantara vahiny no nadika tamin'ny teny malagasy. Anisan'ny voalohany amin'izany ilay sombin-tantara mitondra ny lohateny hoe : « **Ny dian'ny mpavahiny** ». Nadika tamin'ilay sombin-tantara hoe : « The pilgrim's progress » izay nosoratan'i Johns BUNYAN.

2. Ny tara-kevitra :

Ny fitoriana ny fivavahana kristianina no anto-dian'ireo misionera teto amintsika, noho izany, hita taratra sy misongadina tany anatin'ny literatiora io tara-kevitra maha-kristianina io.

Ireto avy ny tara-kevitra nahazo vahana tany anaty literatiora tamin'ity vanim-potoana ity :

- Ny fiheverana an'Andriamanitra ho Ray be fitiavana.
- Ny fianjarahana sy fiankinana amin'Andriamanitra.
- Ny fahalemen'ny olombelona.
- Ny fanantenana ny fiainana any an-koatra na ny paradisa (vie éternelle).

3. Ny mpanoratra malaza :

Mbola vitsy dia vitsy ny mpanoratrataamin'ity vanim-potoana ity fa ireto no tena nisongadina tamin'izany :

- Pastora RABARY
- RAINANDRIAMAMPANDRY
- RANISOA RATSIMANDISA
- Josoan RAMANISA
- ANDRIANAIVORAVELONA (Rainy)
- RAJAONAH
- RAMBOATIANA

TANTARAN'NY LITERATIORA MALAGASY : 1896 – 1915

Vanim-potoana « FAKAN-TAHAKA »

I. Ny zava-nisy :

1. Ara-politika :

Laza zana-tany frantsay i Madagasikara tamin'io, noho izany dia fitondran-jana-tany no nisy teto izany hoe : fitondrana tsy refesi-mandidy, henjana ny teo amin'ny fitantanana ny raharaha-bahoaka.

Ireto avy ireo mpitondra nifandimby tamin'io vanim-potoana io :

- Governora jeneraly GALLIENI : 1896 – 1905.
- Governora jeneraly Victor AUGAGNEUR : 1905 – 1910.
- Governora jeneraly Albert PIQUIE : 1910 – 1914.

2. Ara-toe-karena :

Niankin-doha tanteraka tamin'ny toe-karena frantsay ny toe-karena Malagasy. Ny rafitry ny toe-karena frantsay no nampiasaina, teto dia ny fari-bola « FRANCS » no nandrefesana ny herin'ny toe-karena Malagasy. Ireo vokatra naondrana tany ivelany dia novidiana mora, kanefa rehefa voaodina tany amin'ireo orinasa tany ivelany dia namidy lafo indray teto an-toerana. Ny vola vahiny no nampiasaina hany ka nisy ny tsy fitoviana teo amin'ny samy Malagasy aloha andaniny, ary teo amin'ny Malagasy sy vahiny ankilany.

3. Ara-tsosialy :

Nisy ny fahasamihafana teo amin'ny samy Malagasy satria tao ireo te hiavaka tamin'ny namany ka nisolaelaka tamin'ny vazaha (nifandray tendro), nisy mihitsy aza ireo nanova fihetsika, hatramin'ny fomba fitafy sy anarana. Nohambaniana ny vita malagasy ary nahindrahindra ny vita Frantsay.

4. Ara-kolontsaina :

Vokatry ny fidiran'ny riba vahiny teto amintsika dia nisy ny fanjanahan-tsaina, izany hoe, notarihana haka tahaka be fahatany ny fanaon'ny vahiny ny Malagasy, noho izany dia ny toe-tsaina mihitsy no nahitana fakan-tahaka amin'ny ankapobeny. Nabosesika teto amintsika ihany koa ny asa soratr'ireo mpanoratra vahiny (BAUDELAIRE, LA FONTAINE, LA MARTINE, Paul VERLAINE, ...), noterena sy nampianarina ireo manoratra Malagasy voalohany.

II. Ny akony teo amin'ny literatiora malagasy :

1. Ny endrika isehoany :

Tao amin'ity vanim-potoana ity no teraka ny tantara foronina, ny lahatsoratra famotopotoran-kevitra, ny tantara tsangana. Ny tononkalo dia nalaina tahaka tamin'ny tononkalo vahiny indrindra fa ny adirima. Ho an'ny tantara tsangana manokana dia nisongadina ny fakana tahaka ny toetra sy ny fihetsiky ny vazaha ka ny mpandray anjara fototra no nisalotra izany ; ny sehatra namelomana ny tantara dia nahitana taratra ny endriky ny sehatra vahiny.

Ny gazety dia nisy karazany telo niavaka tsara :

a. Ny gazetim-panjakana :

Vaovao Frantsay – Malagasy (nentina nampahafantarana ny didy aman-dalàna).

b. Ny gazetim-piangonana :

- Ny gazety « TENY SOA ».
- Ny mpanolo-tsaina.
- Ny mpamafy.
- Ny sakaizan'ny tanora.

c. Ny gazety tsy miankina :

- Basivava.
- Ny loharano.
- Nifoha i Madagasikara.
- Lakolosy volamena.
- Gazety masoandro.

2. Ny tara-kevitra :

Ankoatra ny tara-kevitra ny kristianina dia ireto no tara-kevitra novoasan'ny mpanoratra be indrindra :

- Ny fandrosoana
- Ny vola sy ny harena
- Ny siansa sy ny teknika
- Ny fitiavana
- Ny fanindrahindrana ny vazaha

3. Ny mpanoratra malaza :

Ireto mpanoratra telo ireto no tena niavaka tamin'ity vanim-potoana ity :

- JUPITER na Justin RAINIZANABOLOLONA
- Radium RHOSALIS na RAMAMOLIMIHASO
- Stella na Edouard ANDRIANJAFITRIMO

Misy ihany koa anefa ireo mpanoratra hafa nisongadina :

- Ny Avana RAMANANTOANINA
- Jasmina RATSIMISETA
- RAMANGAMALEFAKA na RAMANDIAMANANA Alfred
- Tselatra RAJAONAH
- Alphone RAVOAJANAHARY

TANTARAN'NY LITERATIORA MALAGASY :

1915 – 1922

Vanim-potoana « FAHANGINANA »

« Moana ny literatiora na tsizarizary »

Tsy afaka nivelatra ny literatiora tamin'ity vanim-potoana ity ka nolazaina fa nangina ; moana noho ireto anton-javatra ireto :

- Lasa sesi-tany noho ny raharaha V.V.S ny ankamaroan'ireo mpanoratra ngezalahy.
- Vokatry ny ady lehibe voalohany (1914 – 1918) dia nihamafy ny fiainana taty amin'ny zanatany, hany ka tsy afaka nifantoka tamin'ny fanoratana asa soratra ny ankamaroan'ny mpanoratra sisa tafajanona.
- Nofoanan'ny governora jeneraly HUBERT GARBIT ny gazety hany fomba nahafahan'ny mpanoratra namoaka ny asa sorany. Ny gazetim-piangonana sisa no nahazo nivoaka saingy mbola narahana sivana.

TANTARAN'NY LITERATIORA MALAGASY : 1922 – 1930

Vananim-potoana « FIFORETANA ANATY »

I. Ny zava-nisy :

1. Ara-politika :

Mbola nitohy ihany ny fitondran-janatany ka ny governora jeneraly HUBERT GARBIT no teo amin'ny fitondrana (1920 – 1924) ; nodimbiasan'i Marcel OLIVIER (1925 – 1930).

- Tafaverina teto an-tanindrazana ireo mpikambana V.V.S natao sesi-tany. Tafaverina ihany koa ireo miaramila sisa tsy maty tamin'ny ady lehibe voalohany : « akanga sisa nanamborana, tapa-porohana sisa tsy may ».
- Tamin'ny taona 1929 dia nitaky ny fitovian-jo tamin'ny vazaha i Jean RALAIMONGO ary nanomboka nitaky ihany koa ny fahaleovantena.
- Tamin'ny taona 1926 dia nisy ny fikomiana nataon'ny tantsaha tany Mananjary sy nosy varika.

2. Ara-toe-karena :

- Vokatry ny ady lehibe voalohany dia maro ny olana ara-teo-karena nianjady tamin'ny firenena mpanjanaka, noho izany, dia notereny hamokatra ho azy ny zanataniny rehetra.
- Namoaka ny lalànan'ny fananan-tany ny mpitondra frantsay izay namaritany velaran-tany midadasika be nanaovany fambolena fary, taretra, mandihazo, ...sns
- Nisy ny asa an-terivozona tsy nandraisan-karama tamin'ny alalan'ny SMOTIG izay nampanaovina ny vatan-dehilahy rehetra 16 hatramin'ny 60 taona.
- Tamin'ny 1929 dia nisy ny fahasahiranana ara-toe-karena maneran-tany (crise économique mondiale).

3. Ara-tsosialy :

Tamin'ny taona 1922 dia nisy valan'aretina nandripaka olona maro be toy ny « Peste noire » sy ny « grippe espagnole » izay nohararaotin'ny mpitondra hamonoana izay olona manelingelina ny fitondran-janatany.

4. Ara-kolontsaina :

- Na dia nanao sekoly sy toeram-pitsaboana aza ny mpitondra dia noheverin'ny Malagasy fa fositra iray manimba ny kolontsaina sy ny soa toavina Malagasy ny kolontsaina vahiny nampianarina tany an-tsekoly.
- Nanome vahan ny fomba fisainan'ny Malagasy ihany koa ny fidiran'ny foto-pisainana vahiny nantsoina hoe « **Romantisme** » izay miventy ny alahelo tsy fanta-piaviana, ny fijaliana, ny hakiviana, n fitomaniana, ...sns
- Nanampy trotraka ny fahatongavan'ireo asa soratra vahiny nataon'ny mpanoratra « romantika » toan'i BAUDELAIRE, LAMARTINE, BALZAC, CHATEAU BRIAND, VIGNY, ...sns

II. Ny akony teo amin'ny literatiora :

Niroborobo fatratra ny tononkalo sy ny sombin-tantara noho ny fisian'ireo asa soratra vahiny maro be tonga teto amintsika.

- Nisy ny karazana asa soratra vaovao izay nantsoina hoe « **androm-pamaritana** » na « **androm-pandinihana** ».
- Maro ihany koa ny gazety niseho tamin'ity vanim-potoana ity :
 - ✓ *Ny gazetim-piangonana* : teny volo, mpanolo-tsaina, ranovelona, mpanoro lalana, mpandinika.
 - ✓ *Ny gazetim-panjakana* : Vaovao Frantsay – Malagasy.
 - ✓ *Ny gazety tsy miankina* : akon'i Iarivo, Takariva volafotsy, Trompetra volamena, Tanamasoandro, Telegrafy, Fandrosoam-baovao.

Ny romantika no tena nibahan-toerana tamin'ity vanim-potoana ity, niampy ny tara-kevitra mahatsikaiky, ireto avy izany :

- Ny fahafatesana	- Ny alahelo
- Ny fasana	- Ny embona sy hanina
- Ny fahakambotiana	- Ny lasa
- Ny fahoriana	- Ny fepetra maha olombelona

Nizara roa niavaka tsara ny mpanoratra ka nosokajiana araka ny vanim-potoana nanoratany :

- **Ny mpanoratra zokiny** : Ny Avana RAMANANTOANINA, RAVELOJAONA, Ramangamalefaka na RAMANDIHAMANANA Alfred, Jasmina RATSIMISETA, RAJAONAH Tselatra, Charles RAJOELISOLO.
- **Ny mpanoratra zandriny** : Jean Joseph RABEARIVELO, Jean NARIVONY, Joseph Honoré RABEKOTO na Lysber, Samuel RATANY na Tanicus, Arthur RAZAKARIVONY na Rodlish, Alfred RANDRIANALY na Elisa Freda, RAHAROLAHY na Harioley, RAFANO HARANA na Bolespara.

NY MPANORATRA SY NY ASA SORANY

RADO

1. Ny momba azy manokana :

- **George ANDRIAMANANTENA** no tena anarany. Teraka tamin'ny 01 oktobra 1929 tao Antananarivo izy.
- Razafindrafara kosa no anaran'i Reniny izay avy ao Arivonimamo. Nanambady izy ary niteraka 6 mianadahy (4 lahy, 2 vavy) izay nobeaziny hahay handàla ny maha malagasy.
- Mahay miara-monina sy mifandray amin'ny manodidina izy noho izy mpikambana tao amin'ny Tily. Nanana herin-tsaina, finiavana ary fanantenana ihany koa amin'ny maha kristianina azy. Taranaka mpitandrina avy amin'ny Rainy izy ary anisany mpanohitra avy ao amin'ny Menalamba kosa no fototry ny reniny. Izany no anisany nahatonga azy ho mpanoratra.
- Maty tamin'ny 15 Septambra 2008 ary nalevina teny amin'ny fasan-drazany eny Anjanahary Antananarivo izy.

2. Ny fianarany :

- Nianatra tao amin'ny sekolim-panjakana EPP Faravohitra.
- Nanohy tao amin'ny sekoly Ambohijatovo Avaratra.
- Nifindra tao amin'ny Paul Minault izay sekoly anisany mamokatra mpanoratra betsaka tokoa.
- Nianatra mikasika ny fanaovana gazety amin'ny sekoly mikasika izany (Université Strasbourg)

3. Ny asany :

- 1943 – 1955 : niasa tao amin'ny trano fiantoana LA PRESERVATRICE.
- 1955 – 1966 : nifototra tamin'ny fanaovana Gazety.
- 1967 – 1975 : niandrakitra ny trano famoahana boky tao Imarivolanitra.
- 1977 – 1989 : talean'ny « Population » tao amin'ny ministeran'ny fanolokoloana sy ny zava-kanto Revolisionera.

4. Ny zava-niseho misongadina tamin'ny fiainany :

- Nahafatesan'ny Reniny raha vao 8 taona monja izy.
- Nahafatesan'ny zanany vavy, vinantolahiny ary ny zafikeliny 2 (niara-maty ireo).

5. Ireo firenena any ivelany nalehany :

- France : fianarana momba ny Gazety.
- Mouscou sy Nairobi : fitsidihana amin'ny maha mpanao gazety azy.
- Allemange sy Roma : nitondra mpanakanto.
- Etazonia : valan-dresaka momba ny radio miankina amin'ny finoana.
- Maurice : nanao fampisehoana zava-kanto Malagasy.

6. Ny fiainany momba ny kanto :

Ankoatra ny maha mpanao gazety azy dia mpikabary am-panambadiana koa izy, mpamoron-kira, mpanao sary hosodoko. Mpikambana ao amin'ny Akademia Malagasy sy ny fikambanan'ny Poeta sy ny Mpanoratra (UPEM).

7. Ny nahatonga azy ho mpanoratra :

- Lova avy amin'ny fianakaviana.
- Nanampy ireo toerana nodiaviny izay nampitombo ny aingam-panahiny.
- Ny nitaizana azy ho mpandàla ny maha malagasy tao ankohonany.
- Ny nanolokoloan'ireo mpampianatra azy ho tia ny teny Malagasy. Asongadina amin'izany RAVELOJAONA, Alphonse RAVOAJANAHARY, R. J. Andrianany RATOVO izay nampianatra azy tao amin'ny Paul Minault.
- Ny namakiany ireo asa soratr'ireo olo-malaza toa an'dRy Rabary, Ny Avana RAMANANTOANINA, Alphonse RAVELOJAONA, E. D. ANDRIAMALALA, Randja ZANAMIHOATRA.
- Ny fitiavan-tanindrazana. Nivelatra niaraka tamin'ny vanim-potoana nifandimby ny asa sorany.

8. Ny asa sorany :

- Telo ny asa soratra tena nataony : **Dinitra, Zo, Sedra.**
- Mbola misy ireo tsy nivoaka boky fa hita amin'ny Gazety maro, indrindra ireo gazety HELD izay sehatra niasany.

9. Ny tara-kevitra hita amin'ny asa sorany :

- Ny fitiavana
- Ny fiainana
- Ny tanindrazana
- Andriamanitra

ANDRY ANDRAINA

1. Ny momba azy :

- **RAZAFINDRAZAKA** no tena anarany.
- Teraka ny taona 1922 tao Amparafaravola izy.
- RANAIVO no anaran'i Rainy ary RAZANAKOLONA kosa ny reniny.
- Maty tamin'ny 27 Febroary 2006 izy ary nalevina eny ampasan-drazany eny Ambihotrimanjaka Antananarivo.

2. Ny fianarany :

- Nianatra tao amin'ny sekolim-panjakana tao Amparafaravola izy.
- 1938 : rafiditra tamin'ny Ecole régionale.
- 1938 – 1939 : nanohy fianarana tany Toamasina.
- 1940 : niverina tao Ambatondrazaka.
- 1941 – 1947 : nianatra tao amin'ny Le Myre de Vilers.
- 1957 : afaka bakalorea ary niomana nanohy ny fianarana Médecine.
- 1961 : nahazo ny Doctorat en Médecine tany Paris.
- 1964 – 1967 : nianatra ho mpandidy tany Strasbourg.

3. Ny asany :

Niandraikitra ny sampan-draharaha momba ny fitsaboana ankapobeny tany Mitsamiouli (Comores), avy eo tany Ilaka centre (fianarantsoa), avy eo tany Sainte marie. Niandraikitra ny sampana momba ny fandidiana tao Farafangana, Manakara ary Befelatanana ihany koa izy.

Nonina tao ambatolampy Avaratra (Ambohitrimanjaka) izy tamin'ny fahanterany.

4. Ny fiainany momba ny Kanto :

Mbola kely dia efa liana tamin'ny famakiana lahatsoratra sy ny boky amin'ny teny malagasy izy ary vao 10 taona mahery dia efa nahavaky manontolo ny baiboly sy ny gazety « Ny mpandinika » nisy ny laharana nandritra ny 2 na 3 taona voatambatra ho boky hita tao an-tranony tamin'izany fotoana izany.

Sangan'asany voalohany ny boky « **i Vola** » izay navoakany araka ny filazany. Notohizany izany taty aoriana ary misimisy ihany saingy noho ny hasarotan'ny famoahana boky no nahatonga azy ireny mbola tsy tafavoaka mandrak'ankehitryny.

5. Ny asa sorany :

Maro ireo asa soratra nosoratany fa anisany nampisongadina azy inndrindra dia ny boky :
« **MITARAINA NY TANY** ».

NY FANADIHADIANA LAHATSORATRA

I. TOROLALANA :

- Fanadihadiana lahatsoratra na lahabolana : Asa iray no andrasana. Noho izany, fomba fiteny ihany ny hoe fanadihadiana lahatsoratra fa na Angano na tononkalo na famotopotoran-kevitra na hain-teny na lahatsoratra tsotra dia azo hadihadiana daholo.
- Toy izao ny endrim-panontaniana : Hadihadio io lahatsoratra io.

1. Ny karazany :

Misy karazany telo.

- Ny fanadihadiana lahatsoratra arahana fanontaniana misy lohahevitra roa na telo (ho an'ny kilasy faharoa)

Ohatra : hadihadio ny lahatsoratra ka asongadino amin'izany ny antsoina hoe : fandrosoana, ny mety ho vokany, ny lanjany.

Fanamarihana : Tsy ilaina intsony ny mitady renihevitra fa ireo lohahevitra roa na telo ao amin'ny fanontaniana no raisina ho renihevitra.

- Ny fanadihadiana lahatsoratra arahina lohahevitra tokana, izay hita aty amin'ny kilasy faharoa.

Ohatra : hadihadio ny lahatsoratra ka asongadino amin'izany ny fetran'ny fahafahana eo amin'ny firenena malagasy.

Fanamarihana : Tsy ilaina intsony ny mitady foto-kevitra fa ny lohahevitra ao amin'ny fanontaniana no raisina ho foto-kevitra. Ny sisa atao dia ny mitady ireo renihevitra reoa na telo itondrana ny famelabelarana.

- Fanadihadiana malalaka : any amin'ny kilasy famaranana fa tsy aty amin'ny kilasy faharoa no manao azy.

Ohatra : hadihadio ny lahatsoratra, hadihadio ny tononkalo.

2. Ny tsy azo atao :

- Ny manadihady ilay lahatsoratra fotsiny fa tsy mijery akory ilay lahatsoratra. Raha izany no miseho dia lasa fanadihadiana malalaka ilay asa.
- Ny manadihady ilay lohahevitra fa tsy miompana akory amin'ilay lahatsoratra ny fanadihadiana natao. Raha izany no miseho dia lasa famakafakan-kevitra ilay asa.

II. NY FAMANTARANA IREO KARAZANA VOAMBOLANA FANDRE NA FAMPIASA AMIN'NY ASA FANADIHADIANA :

1. NY LOHAHEVITRA (LH)

Ny LH dia lohaten-dehibe ny lesona izay hita taratra ao amin'ny lahatsoratra ary ao amin'ny fandaharam-pianarana mandritra ny taona.

Mamaly ny fanontaniana hoe : inona no lohahevitra ny lesona ao amin'ny fandaharam-pianarana kilasy voalohany hita taratra eto amin'ny lahatsoratra ?

Ohatra : Ny fandrosoana.

Ny fahafahana, ny vanim-potoana fiforetana anaty.

2. NY FOTO-DRESAKA (FD)

Ny FD dia teny na andian-teny miresaka ankapobeny ny lahatsoratra mahakasika io LH io.

Mamaly ny fanontaniana hoe ; inona no resahina ankapobeny ao amin'ny lahatsoratra mahakasika io LH io ?

Ohatra : LH : Ny fandrosoana.

FD : Ny tanora sy ny fandrosoana.

3. NY FOTO-KEVITRA (FK)

Hevi-dehibe tokana iompanan'ny lahatsoratra manontolo na hevi-dehibe azo avy amin'ny fampifandraisana ny RH roa na telo. Raha azo atao dia tokony ho fehezanteny ny FK.

Ohatra : lahatsoratra : Ny fiantraikan'ny fandrosoana teo amin'ny fiaraha-monina.

FK : mihen-danja ny fitandroana ny maha-olona teo amin'ny fiaraha-monina noho ny fandrosoana.

4. NY RENIHEVITRA (RH)

Ny reni-hevitra dia azo avy amin'ny fampifandraisana ny zana-kevitra roa na telo na efatra.

Ho an'ny fanadihadiana manaraka ny onjan'ny lahatsoratra dia ireo hevi-dehibe notsoahina tao amin'ny fizarana tsirairay.

5. NY ZANA-KEVITRA (ZK)

6. NY POROFON-KEVITRA (PK)

Ny PK dia teny manandanja na andian-teny na ampaham-pehezanteny na fehezanteny manontolo nentina nanamarinana na nanohanana ny fanazavana natao mikasika ilay zana-kevitra. Tenin'olona nindramina izy io ka tsy maintsy atao anatin'ny farango sosona (« ... »).

III. NY FIZOTRY NY ASA AMIN'IZANY :

1. Fandinihina ny LAZA ADINA :

- Fandinihana ny lahatsoratra : vakiana in-droa na in-telo ny lahatsoratra mba ahazoana azy, izany no natao dia mba ahazoana mamoaka an'eritreritra ny mety ho LH, ny FD, ny FK, ...
- Fandinihana ny fanontaniana : dinihina tsara ny fanontaniana eo ambanin'ny lahatsoratra : fanadihadiana voatarika amina LH tokana ve sa fanadihadiana malalaka ?

2. Fikarohan-kevitra :

- Ny fanadihadiana manaraka ny onjan'ny lahatsoratra :
Raha ohatra ka manaraka ny onjan'ny lahatsoratra ilay fanadihadiana dia zaraina avy hatrany ny lahatsoratra.
Ny fizarana tsirairay amoahana lohateny.
Ny lohateny tsirairay no raisina RH.
Ampifandraisina ny RH roa na telo dia avoaka ny FK izay tokony ho fehezanteny.
Tsipihina ny teny na andian-teny na fehezanteny na ampaham-pehezanteny manandanja izay mamaly ny renihevitra voalohany ao amin'ny fizarana.
Avoaka ny ZK ao amin'ny teny na andian-teny voatsipika.
- Fanadihadiana tsy manaraka ny onjan'ny lahatsoratra : tsy manaraka ny onjan'ny lahatsoratra ny fanadihadiana raha toa ka tsy mirindra ny hevitra ao anatiny, izany hoe tsy ahitana hevitra mifampitohy na mifameno na mifandray ny lahatsoratra. Raha izany no miseho dia :
Tsipihina avy hatrany ny teny na andian-teny na ampaham-pehezanteny na ny fehezanteny manontolo.
Marihina ireo ZK mitovitovy.
Asokajy ho fizarana iray ireo ZK manana hevitra mitovitovy.
Ampifandraisina ny ZK isakin'ny sokajy dia avoaka ny lohateny ary ireny lohateny ina HD isakin'ny sokajy ireny no raisina ho RH.
Araka izany dia arakaraky ny isan'ny sokajy no isan'ny RH.
Ampifandraisina ny RH roa na telo dia tsoahina ny HD mba ahazoana ny FK.

IV. NY TETEZAMITA :

Misy karazany roa.

- Tetezamita lehibe : Fehezanteny mampifandray ny fizarana roa mifanarakaraka. Iznay hoe famintinana ny RH teo aloha ary fandrosoana ny RH manaraka.
Ohatra : RH1 : Ny antsoina hoe hasina.
RH2 : Ny vokatr ny hasina.
TSY EKENA : raha izany ary no antsoina hoe Hasina dia mba manahoana kosa ny vokany?
NY TOKONY HO IZY : Hita teo fa ny Hasina dia toetra na famendrehana ananan'ny tsiirairay, raha izany ary dia andeha hojerena indray ny mety ho vokany.
- Tetezamita kely : teny na andianteny enti-mampifandray ireo ZK samihafa ao anaty fizarana iray.
Ohatra : Eto am-panombohana ary ...
Manaraka izany ...
Araka izany ...

V. NY TENY FAMPIDIRANA :

Tokony andininy iray tsy miova andalana. Ny tokony ho hita ao :

- Ahitana tari-dresaka izay mampifandray ny FD amin'ny zava-misy, na amin'ny mpanoratra, na amin'ny tantara, na boky nakana azy raha fantatra.
- Ny tontolon'ny lahatsoratra, ny karapanondron'ny lahatsoratra : lohateny, ny mpanoratra, ny boky nakana azy na gazety, ny laharana, ny takila, ny vanim-potoana...

- Fandrosoana ny FK azo atomboka amin'ireto andian-teny na teny ireto : manasongadina fa..., manantitrantitra fa..., manoritsoritra fa..., manazava fa...
- Fanolorana ny drafitra : izany hoe fanolorana ankolaka ny HD hovelabelarina ao amin'ny vontoatiny.

VI. NY TENY FAMARANANA :

Andininy iray tsy miova andalana. Ny tokony ho hita ao :

- Famintinana ny vontoatiny.
- Fanaovana tsoan-kevitra.
- Fanitarana : fametrahana ny FD amin'ny sehatra hafa na fampitodihana azy amin'ny vanim-potoana ankehitriny.
- Azo faranana amin'ny fanontaniana na fehezanteny mampieritreritra.
- Azo faranana amin'ny ohabolana na tenina mpanoratra.

RIBA MALAGASY

NY FANDROSOANA

I. Famaritana :

1. Ara-piforonan-teny :

Ny teny hoe fandrosoana dia avy amin'ny fototeny hoe « **roso** » : manambara hetsika na dingana na fialana amin'ny toerana teo aloha, fifindrana amin'ny toerana hafa. Makany aloha foana.

2. Famaritana hafa :

- Ny fandrosoana dia fialana amin'ny toetra maha biby ary fidirana amin'ny maha olona.
- Ny fandrosoana dia fialana amin'izay rehetra nentim-paharazana ary fandraisana izay rehetra nentim-bahiny.
- Ny fandrosoana eo amin'ny mpino dia ny olona hanatona an'Andriamanitra.
Hevitra fototra iraisan'ireo famaritana ireo dia ny fandrosoana dia mitaky fioavana tsara.

II. Ny tanora sy ny fandrosoana :

Eo amin'ny fiainana dia ny tanora no liam-pandrosoana indrindra. Voalaza matetika aza fa ny tanora dia sakaizan'ny fandrosoana. Eo indrindra anefa no tena ilaina ny fahaizana mandinika sy mandanjanja satria ny fandrosoana dia toy zava-drehetra ihany ka sady misy lafy ratsiny no misy lafy tsarany.

TONONKALO :

Malagasy mankany

Eny ho aho ry Malagasy, malagasy be fivoarana!

Tsara haingo, tsara vatsy, tsara sampy tsara anarana

Izato fihetsikao e! izato fomba amam-piteny!

Ianao no tena Malagasy fa tsy ireny Ntaolo ireny!

Randja ZANAMIHOATRA

Vain'afo Tononkira

1. Ny fandraisan'ny tanora ny atao hoe fandrosoana :

Amin'ny tanora, ny fandrosoana dia fakana tahaka. Fakana tahaka ny fomban'ireo vahiny avy any ivelany. Ahitana fifanoherana araka izany ny fomban'ny Ntaolo sy ny fomban'ny tanora.

Tsy mahay mandray ny fandrosoana ny tanora hany ka niova amin'ny tokony ho izy ny fiainana. Mandroso makany amin'ny ratsy no betsaka fa ny tsara kosa dia azo isaina. Tsy hain'ny tanora ny mandanjanja ny fidiran'ny fandrosoana.

2. Ny ilaina ny Fandrosoana :

- Mitondra fanavaozana ny fandrosoana. Ao anatin'izany ny fanavaozana ny fomba fisainana indrindra ny fomba fiainana ary ny fomba fiasa.
- Miteraka fahalalana ny fomba mampiroborobo ny maha olona. Tsy vitan'izany fa mampivelatra ny fiaraha-monina ihany koa, mitondra zava-baovao, mitondra hevi-baovao ka mitarika ho amin'ny fianam-baovao.

3. Ny olana mety ateraky ny fandrosoana :

- Manova sy manimba ny toe-tsain'ny tanora.
- Miteraka fanambaniana ny fomba amam-panao sy ny fahendrena nentim-paharazana.
- Mampiana-dratsy ny tanora hanao ny zavatra tsy tokony atao.
Vokany, mahatonga ny tanora hivarina an-kady raha tsy mitandrina ary miteraka olana goavana eo amin'ny zokiolona sy ny taranaka.

Rajakom-bazaha
Jereo ity Rajako fa hoe ambony
Ka tsy mba miharo amin'ny namany intsony
Niofo ka tonga vazaha lehibe
Fa efa mandroso na civilisé
Nomem-pataloha sy satro-bôneta
Kanjy joky na didy jaketra
Ny salotra anatiny asiam-pehitenda
Sy colle enjana mila hahakenda
(...)

Jean NARIVONY
Amboaran-tononkalo, tak 175

NY FAHAFAHANA

I. Famaritana :

1. Ara-piforonan-teny :

Ny teny hoe fahafahana dia avy amin'ny fototeny « **afaka** » izay midika hoe malalaka, tsy misy mpaneritery, manana fahalalahana.

2. Famaritana hafa :

- Ny fahafahana dia fahazoana manao izay rehetra tiana atao nefa tsy manelingelina nyhafa, ary manaraka hatrany ny fitsipi-pifehezan'ny fiaraha-monina.
- Ny fahafahana dia midika hoe fahaleovantena, izany hoe fananana zo manokana, fananana ny maha izy azy ny tena.
- Ny fahafahana dia fivelaran'ny saina, tsy fiankinan-doha amin'ny hafa, fahazoana mandrindra amin'ny fiainana.
- Ny fahafahana ihany koa dia fialana amin'ny fangejana sy ny fanandevozana, fialana amin'ny didy jadona, tsy misy mpifehy intsony, mizaka tena ary mijoro amin'ny maha izy azy.
- Ny fahafahana dia fizakana manokana ny fiainana, masi-mandidy ary tompon'andraikitra amin'ny fanapahan-kevitra rehetra.
- Eo amin'ny sehatry ny firenena, fialana eo ambany ziogan'ny mpanjanaka, fialana amin'ny fifehezan'ny firenena hafa, fananana ny fiandrianam-pirenena, ny sainam-pirenena, ny hiram-pirenena ary ny fitantanana ny raharaham-pirenena no atao hoe fahafahana.

II. Ny lanja aman-kasin'ny fahafahana :

Zava-dehibe sy sarobidy indrindra eo amin'ny fiainan'ny olona ny fahafahana. Tsy misy olona ka tsy mangetaheta izany. Mitaky adidy aman'andraikitra lehibe eo amin'ny fiainana anefa ny fahafahana. Noho izany, ny olona afaka dia olona gejin'ny adidy sy ny olona aman'andraikitra isankarazany, olona mahalala tsara ny andraikitra manandrify azy.

III. Ny fetran'ny fahafahana :

Misy fetrany ny fahafahana ary kendrena indrindra ny fanajana ny zon'ny hafa. Tsy azo ekena ny fahafahana baranahiny fa manimba ny aim-piarahamonina, araka ny fomba fitenenana hoe « fanjakan'ny Baroa », izany hoe, fanjakana tsy misy mpifehy ka samy manao izay tiany atao ny rehetranefa tsy mahasoana ny olona sy ny fiaraha-monina misy azy izany.

IV. Ny toetra takiana amin'ny fahafahana :

Dingana iray lehibe eo amin'ny fiainana ny fahafahana koa ny atao hoe olona afaka dia olona tompon'ny fiainany, manana fahamatorana, tompon'ny safidiny ary mahalala ny tsara sy ny ratsy, mahay mandinika sy mandanjalanja, manaraka sy manaja ny fitsipika mifehy ny fiaraha-monina.

V. Ny fahafahana misafidy sy maneho hevitra :

Ny olom-pirenena tsirairay rehefa feno ny fepetra maha olona azy, dia manana zo hisafidy malalaka tsy misy faneriterena na fanohatohanana izay ao an-tsainy sy andrian'ny fitiavany. Ankoatra izany, manana zo haneho ny heviny malalaka ihany koa ny olom-pirenena manoloana ny raharham-pirenena. Izay fahafahana maneho hevitra izay no lalana ahazoana mampanjaka ny safidim-bahoaka na ny demokrasia. Koa samy maneho ny heviny ny olona, na manohana na mitsikera, izay fomba heveriny fa hampandroso ny firenena. Tsy tokony hiteraka olona izany eo amin'ny sokajin'olona tsy mitovy hevitra. Ny tanjona dia ny fifandresen-dahatra.